

9.

Rouva Victurnienin menestys.

Munkin leski saattoi siis olla tuloksiinsa tyytyväinen.

Herra Madeleine ei tiennyt kaikesta tästä mitään. Siinä näkyi tuollainen tapahtumain yhtymys, joita elämä on täynnä. Herra Madeleine ei ollut juuri koskaan tapana pistäytyä naisten työhuoneeseen. Tämän työhuoneen etunenään oli hän asettanut erään vanhanpuoleisen neidin, jota rovasti oli hänelle suositellut. Hän luotti täydellisesti tähän johtajattareen, joka olikin hyvin kunnioitettava, tarmokas, sääntillinen, luotettava, täynnä sitä lähimäisen rakkautta, joka lahjottaa almun, mutta ei niin paljon sitä rakkautta, joka ymmärtää ja antaa anteeksi. Herra Madeleine jätti asiain hoidon tykkänään hänen huolekseen. Parhaidenkin ihmisten täytyy usein luovuttaa valtansa toiselle. Tämän täydellisen toimivaltansa nojalla ja vakuutettuna tekevänsä oikein oli johtajatar selvittänyt, tutkinut, tuominnut ja päättänyt Fantinen asian.

Ne viisikymmentä frangia oli hän ottanut rahastosta, jonka herra Madeleine oli uskonut hänen haltuunsa työläisnaisille lahjoina ja avustuksena jaettavaksi ja josta hänen ei tarvinnut tehdä tiliä.

Fantine tarjoutui palvelijaksi; hän kulki talosta taloon. Ei kukaan huolinut hänestä. Hän ei ollut voinut lähteä kaupungista. Romukauppias, jolta hän oli saanut velaksi huonekalunsa (mitkä huonekalut!), oli sanonut hänelle: "Jos poistutte seudulta, panetan Teidät kiinni kuin varkaan". Talonomistaja, jolle hän oli vuokransa velkaa, oli sanonut hänelle: "Te olette nuori ja kaunis, kyllä Te kykenette maksamaan". Fantine jakoi viisikymmentä frangiansa talonomistajan ja romukauppiaan kesken, palautti jälkimäiselle kolme neljännestä irtaimistostaan, piti vain kaikkein välttämättömimmän ja huomasi näin olevansa ilman työtä, ilman ammattia, jälellä vain vuode ja noin sadan frangin velka.

Hän ryhtyi ompelemaan karkeita paitoja linnuesotaväelle, ansaiten näin kaksitoista souta päivää kohti. Tyttärensä maksoi hänelle kymmenen. Tästä lähtien kävivät hänen suorituksensa Thénardiereille epäsäännöllisiksi.

Muuan vanha eukko, joka sytytti hänen kynttilänsä, kun hän iltaisin palasi kotiin, opetti hänelle taidon elää kurjuudessaakin. Kun osaat elää vähästä, opit elämään melkein tyhjästä. Nämä kaksi elämän-tapaa ovat kuin kaksi huonetta: toinen on hämärä ja toinen pilkkopimeä.

Fantine oppi, miten voi tulla toimeen ihan ilman tulta talvellakin, miten pitää kieltäytyä pikkulintusesta, joka kuluttaa muutamia hirssinjyviä päivässä sekin, miten voi valmistaa hameesta peitteen ja peitteestä hameen, miten tulee säästää kynttiläänsä aterioidulla vastapäisen akkunan valossa. On mahdotonta aavistaakaan, mitä muutamat kieltäytymyksissä ja kunniallisessa köyhyydessä vanhentuneet heikot ihmisolennot voivat saada aikaan yhdelläkin kuparirahalla. Siitä tulee lopulta varsinainen taito. Fantine saavutti tämän ylevän taidon ja alkoi hiukan toivoa.

Näihin aikoihin sanoi hän erälle naapurin vaimolle: "Ei hätää mitään! Ajattelen näin: kun nukun vain viisi tuntia ja ompelen koko muun ajan, ansaitseen kyllä aina leipäni. Ja kun suru painaa, ei ruokakaan maita. Kärsimystä, levottomuutta, hiukan leipää toiselta puolen, toiselta puolen surua ja murhetta, kyllä siitä pian nälkä pakenee".

Kaiken tämän kurjuuden keskelläkin oli hänen pikku tyttönsä tuonut sanomattoman onnen. Hän ajatteli jo lähteä häntä hakemaan. Mutta minkätähden! Saattaa tuo lapsiraukkakin tällaista puutetta kärsimään! Ja hänhän oli velkaa Thénardiervillekin! Miten päästä heistä eroon? Ja matka! Mistä rahat siihen?

Eukko, joka oli antanut hänelle opetusta puutteenalaisen elämisen alkeissa, oli hurskas köyhä nainen, jonka hurskaus oli oikeata hurskautta, joka rakasti sekä köyhiä että rikkaitakin, joka tuskin ja tuskin osasi kirjottaa nimensä Margueriten *Margeritte* ja joka uskoi Jumalaan, mikä onkin kaiken inhimillisen tietämisen summa.

Niitä löytyy paljon tällaisia hyveiden harjottajia siellä alhaalla; kerran pääsevät ne ylös. Tällä elämällä on huomisensa.

Ensi aikoina oli Fantine ollut niin häpeän murtama, ett'ei hän ollut uskaltanut poistua kotoaan.

Kun hän kadulle joutui, arvasi hän, että häntä käännyttiin katsomaan ja että häntä osoteltiin sormella; kaikki häneen silmänsä iskivät, mutta kukaan ei häntä tervehtinyt; ohikulkijain kylmä ja katkera halveksuminen tunki hänen lihaansa ja sieluunsa kuin pohjoisen jäätävän viima.

Pikkukaupungissa näyttää tuollainen onneton olevan ilki-alastomana kaikkein pilkan ja uteliaisuuden edessä. Pariisissa ei sentään kukaan sinua tunne, ja tämä tuntemattomuus on kuin suojeleva verho. Hänen hartain halunsa olikin päästä Pariisiin! Mahdotonta.

Hänen oli siis pakko tottua ylenkatseeseen, niinkuin hän oli tottunut puutteeseen. Vähitellen hän malttoi mielensä. Parin kolmen kuukauden perästä heitti hän

häpeilemiset nurkkaan ja käveli kaduilla niinkuin ei mitään olisi tapahtunut. — "Minä siitä viis!" sanoi hän. Hän tuli ja meni, pää pystyssä, huulilla katkera hymy, ja hän tunsu muuttuvansa julkeaksi.

Rouva Victurnien näki joskus akkunastaan hänen kulkevan ohitse, huomasi tämän "tyttöletukan" kurjan tilan ja onnitteli itseään siitä, että oli "palauttanut mokoman oikealle paikalleen". Ilkeillä on omat ilkeät ilonsa.

Ylenmääräinen työ rasitti Fantinea, ja hänen kuiva yskänsä yltyi. Usein sanoi hän naapurilleen: "Koettakaapas, kuinka käteni ovat kuumat".

Mutta kun hän aamuisin vanhalla rikkinäisellä kammalla suki kauniita hivuksiaan, jotka aaltoilivat ja loistivat kuin silkkisäikeet, valtasi hänet hetkiseksi onnellinen ihastuksen tunne.

10.

Menestyksen seurauksia.

Loppupuolella talvea oli hänet erotettu työstä. Kului kesä, talvi palasi taas. Päivät lyhyet, vähemmän työtä. Ei lämmintä, ei valoa, ei kirkasta keskipäivää, ilta aamuun yhtyy, sumua, hämärää, akkuna harmaa, et näe selvästi, sellainen on talvi. Taivas on kuin pahainen ilmareikä. Koko päivä kuluu kuin kellarissa. Aurinko näyttää kurjalta kerjäläiseltä. Inhottava vuodenaika! Talvi muuttaa kiveksi taivaan veden ja ihmisen sydämen. Velkojat eivät antaneet hänelle hetkenkään rauhaa.

Fantine ansaitsi liian vähän. Hänen velkansa olivat kasvaneet. Kiukustuneet Thénardierit kirjottivat hänelle yhtämittaa kirjeitä, joiden sisältö hänet museri ja joiden postimaksut veivät häneltä viimeisenkin rovon. Kerrankin kirjottivat he, että pikku Cosette värjötti aivan alasti tällaisessa pakkasessa, että tyttö välttämättä tarvitsi villahameen ja että äidin täytyi lähettää sitä varten vähintään kymmenen frangia. Hän luki kirjeen ja hieroi sitä käsissään koko sen päivän. Illalla meni hän parturin luo, joka asui siinä lähellä kadunkulmassa, ja irrotti kampansa. Ihana kullankellertävä tukka valui aina lanteille asti.

"Kauniit hivukset!" huudahti parturi.

"Paljonko maksaisitte niistä?" kysyi hän.

"Kymmenen frangia".

"Leikatkaa".

Hän osti villahameen ja lähetti sen Thénardiereille.

Tämä hame nostatti Thénardierit raivoon. Rahaahan he tahtoivat. He antoivat hameen Époninelle. Leivosraukka sai yhä värjötellä vilussa.

Fantine ajatteli: "Lapsellani ei ole enää vilu. Minä hänelle hiuksistani vaatteet laitoin". — Hän alkoi käyttää pieniä, pyöreitä päähineitä, jotka peittivät hänen leikkotukkansa ja jotka eivät häntä lainkaan rumentaneet.

Fantinen sydämessä alkoivat myllertää mustat voimat. Kun hän ei enää saanut tukkaansa sukia, rupesi hän vähitellen vihaamaan kaikkea ja kaikkia ympärillään. Hän oli kauvan tuntenut samanlaista kunnioitusta ukko Madeleinea kohtaan kuin muutkin. Mutta toistaessaan lakkaamatta itselleen, että juuri Madeleine oli hänet työstä häätänyt ja että juuri Madeleine oli syynä hänen onnettomuuteensa, alkoi hänessä viha kiehua häntäkin kohtaan, etenkin häntä. Kun hän sattui kulkemaan tehtaan ohi aikoina, jolloin naiset olivat portille kokoontuneet, ponnistautui hän väkinäiseen nauruun ja rallatukseen.

Muuan vanha eukko, joka kerran näki hänen niin nauravan ja rallattelevan, sanoi: "Tuolle tytölle ei kunnian kukko laula".

Hän otti rakastajan, ensimmäisen vastaantulijan miehen, jota hän ei voinut sietää, uhmaillakseen vain, raivo sydämessä. Mies oli kurja heittiö, jonkunlainen kerjäläissoittelijä, laiska lurjus, joka pieksi häntä ja joka hänet jätti niinkuin hän oli hänet ottanut: inhoten.

Fantine jumaloi lastaan.

Mitä syvemmälle hän vajosi, mitä pimeämmäksi kaikki kävi hänen ympärillään, sitä ihanampana säteili tämä pikku enkeli hänen sielunsa sisimmässä. Hän sanoi: "Kun tulen rikkaaksi, saan Cosetten luokseni". Ja hän hymyili. Yskä ei hellittänyt, ja hän tunsi tuskia seljässään.

Eräänä päivänä sai hän Thénardiereiltä näin kuuluvan kirjeen: "Cosette on sairastunut paikkakunnalla liikkuvaan kulkutautiin. Tulirokoksi ne sitä sanovat. Tarvittaisiin kalliita lääkkeitä. Se käy liiaksi meidän varoillemme, emmekä me voi niitä enää kustantaa. Ell'ette lähetä meille neljäkymmentä frangia ennen viikon loppua, niin kuolee tyttärenne varmasti".

Hän purskahti hurjaan nauruun ja sanoi vanhalle naapurilleen: "Ah! Miten ne ovatkin mainioita, nuo ihmiset. Neljäkymmentä frangia! Entä sitten! Se tekee kaksi napoleon-kultarahaa! Mistä he luulevat minun ottavan ne? Ovatko he järjiltään, nuo pöllöpäät!"

Mutta hän meni kuitenkin rapuille valo-aukon ääreen ja luki kirjeen toistamiseen.

Sitten riensi hän portaita alas ja kiirehti katua pitkin juosten ja hyppien ja nauraen yhä.

Kysyipä häneltä muuan ohikulkija: "Mistä nyt moinen ilo?"

Hän vastasi: "Peräti hauskoja typeryyksiä kirjottavat minulle maalaiset. Pyytävät minulta neljääkymmentä frangia. Pöllöpäitä mokomia!"

Kulkiessaan torin poikki näki hän paljon ihmisiä tungeskelevan kummanmuotoisten vaunujen ympärillä, joiden katolla huusi ja huitoi punaisiin puettu mies. Se oli kiertelevä hammaspuoskari, joka tarjosi yleisölle täydellisiä hammaskertoja, paikkausainetta, ihmelääkkeitä ja elämänneiteitä.

Fantine liittyi joukkoon ja nauroi muiden mukana tuolle mahtipontiselle sanatulvalle, jossa oli murrekäänteitä roskaväelle ja tiedesanoja hienoille ihmisille. Hammasten kiskoja näki kauniin tytön nauravan ja huusi äkkiä: "Teillä on kauniit hampaat, Teillä, joka nauratte siellä. Jos haluatte myydä minulle molemmat lastasenne, maksan Teille kumpaisestakin yhden napoleonin".

"Lastaseni, mitä se merkitsee?" kysyi Fantine.

"Lastaset", jatkoi hammaspuoskari, "ovat etuhampaista, yläleuvan suurimmat etuhampaat".

"Kuinka hirveitä Te puhutte!" huudahti Fantine.

"Kaksi napoleonia!" mutisi muuan vanha hampaaton kämäleuka akka, joka siinä myös töllisteli. "Jopa ne onnekseen ottaisi!"

Fantine pakeni ja tukki korvansa, jott'ei kuulisi miehen käheällä äänellään huutavan: "Miettikäähän, kaunokaiseni! Kaksi napoleonia, se on rahaa. Jos suostutte, niin tulkaa illalla *Hopealaivan* majataloon, siellä minut tapaatte".

Fantine palasi kotiinsa, oli vallan raivoissaan ja kertoi asian hyvälle naapurilleen Margueritelle: "Voitteko käsittää moista? Eikö olekin oikea hirviö miehekseen? Kuinka annetaan moisten kiertää maita ja mantereita! Haluaisi konna kiskoa molemmat etuhampaani! Johan minusta tulisi kauhean näköinen! Tukka kasvaa uudelleen, mutta hampaat! Ah! sitä kamalaa miestä! Mieluummin syöksyn päistikkaa katuun viidennestä kerroksesta! Hän sanoi olevansa tavattavissa tänä iltana *Hopealaivan* majatalossa".

"Ja mitä hän tarjosi?" kysyi Marguerite.

"Kaksi napoleonia".

"Neljäkymmentä frangia siis".

"Niin", sanoi Fantine, "neljäkymmentä frangia".

Hän vaipui ajatuksiinsa työnsä ääressä. Neljännestunnin kuluttua heitti hän ompeleensa käsistään ja meni jälleen rappusille lukemaan Thénardierein kirjettä.

Palatessaan takaisin kysyi hän vieressään työskentelevältä Margueritelta:

"Mitä on on oikeastaan tulirokko? Tiedättekö Te?"

"Kyllä", vastasi eukko, "se on muuan tauti".

"Tarvitaanko siinä paljon lääkkeitä?"

"Kauheita lääkkeitä".

"Miten se tulee?"

"Se on sellainen tauti, ett'ei sitä oikein tiedä, milloin se iskee".

"Käykö se etenkin lasten kimppuun?"

"Etenkin lasten".

"Kuoleeko siihen?"

"Hyvin helposti", vastasi Marguerite.

Fantine meni rappusille vielä kerran lukemaan kirjettä.

Iltahämyssä läksi hän ulos ja hänen nähtiin ohjaavan kulkunsa Pariisin kadulle päin, sillä siellä ovat majatalot.

Kun Marguerite seuraavana aamuna ennen päivänkoittoa astui Fantinen huoneeseen, he kun työskentelivät aina yhdessä, jolloin heidän tarvitsi polttaa vain yhtä kynttilää, tapasi hän Fantinen istumassa vuoteellaan, kalpeana, vilusta värisevänä. Hän ei ollut lainkaan nukkunut. Päähine oli pudonnut polville. Kynttilä oli palanut koko yön ja nyt oli siitä jäljellä vain pieni pätkä.

Marguerite pysähtyi kynnykselle, vallan kauhistuneena tällaisesta epäjärjestyksestä ja huudahti:

"Herra Jumala! Kynttilä on palanut ihan loppuun! Onko jotain tapahtunut!"

Sitten katsahti hän Fantineen, joka käänsi häneen tukattoman päänsä.

Fantine oli eilisestä vanhentunut kymmenen vuotta.

"Jeesus!" pääsi Margueritelta, "mikä Teidän on, Fantine?"

"Ei mikään", vastasi Fantine. "Päinvastoin voin oikein hyvin. Lapseni ei ole avun puutteessa kuoleva tuohon kamalaan tautiin. Olen tyytyväinen".

Näin puhuen näytti hän eukolle kahta napoleonia, jotka loistivat pöydällä.

"Ah! Herra Jeesus!" huudahti Marguerite. "Mutta siinähan on koko omaisuus! Mistä olette saanut nuo kultarahat?"

"Olenpahan vaan", vastasi Fantine.

Ja hän hymyili. Kynntilä valaisi hänen kasvojaan. Se oli verinen hymyily. Punainen sylky valui suupieliä pitkin ja suussa ammotti musta aukko.

Kaksi hammasta oli poissa.

Hän lähetti neljäkymmentä frangia Montfermeiliin.

Muuten oli koko juttu pelkkää Thénardierein rahankiskomisjuonta.

Cosette ei ollut lainkaan sairas.

Fantine heitti peilinsä menemään. Jo aikoja sitten oli hän muuttanut huoneestaan toisessa kerroksessa pieneen säppilukkoiseen ullakkokamariin aivan katon rajassa. Kamari oli yksi niitä viheliäisiä koppeja, joiden katto yhtyy laitiaan ja joissa joka hetki kolhii päätänsä. Köyhä raukka voi päästä huoneensa perälle samoin kuin kohtalonsakin perille vain yhä enemmän kumartumalla. Hänellä ei ollut enää sänkyä, hänelle jäi vain muuan rääsytyskasa, jota hän kutsui peitteekseen, permanto patjaksi, ränsistynyt olkituoli istuimeksi. Pieni ruusu, jota hän ennen oli kasvattanut, kuihtui ja kuoli nyt unohdettuna johonkin nurkkaan. Toisessa nurkassa oli vanha vesiastian käytetty voipytty, jossa vesi aina jäättyi talvella, niin että pitkät ajat näkyi vielä jääreunoja eri vesikorkeuksien jäljiltä. Hän oli menettänyt häpynsä, nyt menetti hän sievistelyhalunsaakin. Viimeinen merkki. Hän kulki likaisissa päähineissä. Ajanpuute vai välinpitämättömyyskö oli syynä, mutta hän ei enää huolehtinut pitovaatteistaan. Sitä mukaa kun kantapäät kuluivat, veti hän sukkaa syvemmälle kenkään. Sen huomasi selvästi muutamista pystysuorista poimuista. Hän paikkasi vanhoja, kuluneita liivejään huonon pumpulikankaan kappaleilla, jotka repesivät vähimmästäkin liikkeestä. Ihmiset, joille hän oli velkaa, toimeenpanivat "kohtauksia" eivätkä suoneet hänelle hetkenkään rauhaa. Hän tapasi niitä kadulla, hän löysi niitä rappusissa. Hän vietti kokonaisia öitä itkien ja miettien. Hänen silmänsä kiilsivät kummasti ja hän tunsu herkeämätöntä tuskaa hartioissaan, vasemman lapaluun yläosissa. Yskä yhä yltyi. Hän vihasi sydämensä pohjasta ukko Madeleinea eikä säälitellyt itseään. Hän neuloi seitsemäntoista tuntia päivässä. Mutta muuan vankilatöiden johtaja, joka teetti vankinaisilla töitä ylen halvasta, alensi äkkiä hinnat,

niin että vapaiden työläisnaisten päiväpalkka supistui yhdeksään souhun. Seitsemäntoista tunnin työstä yhdeksän sousta päivässä! Velkojat olivat säälimättömämpiä kuin milloinkaan ennen. Romukauppias, joka oli vienyt melkein kaikki huonekalut, noitui lakkaamatta: "Milloin aijot maksaa, senkin lutka?" Hyvä Jumala! mitä ne oikein hänestä tahtoivat? Hän tunsu itsensä vainotuksi ja hänessä heräsi villieläimen hurja puolustautumishalu. Samoihin aikoihin kirjotti Thénardier, että hän nyt jo oli totta totisesti liian kauvan rauhassa odottanut ja että hänen piti heti paikalla saada sata frangia; muuten heittäisi hän pikku Cosetten ovesta ulos, tuskin toipuneena vaikeasta taudistaan, sinne kylmän käsiin maanteitä maleksimaan, käyköön lapsen sitten miten tahansa, vaikka kuoloonkin, sama se. — Sata frangia, mietti Fantine. Mutta mikä on ammatti, jossa voi ansaita sata sousta päivässä?

"Annetaan mennä!" sanoi hän. "Myydään loppukin".

Onneton antautui yleiseksi naiseksi.

11.

Christus nos liberavit.[60]

Mikä on tämä tarina Fantinesta? Yhteiskunta ostaa siinä orjan.

Kenelle? Kurjuudelle.

Puutteelle, vilulle, yksinäisyydelle, ylenkatseelle, kärsimykselle. Surullista kauppaa. Ihminen leipäpalasta. Kurjuus tarjoaa, yhteiskunta ostaa.

Jeesuksen Kristuksen pyhät käskyt vallitsevat kyllä meidän sivistystämme, mutta eivät ole vielä tunkeneet sen läpi. Sanotaan orjuuden kadonneen europalaisesta sivistyselämästä. Se on erehdys. Sitä on yhä olemassa, mutta se rasittaa enää vain naista, ja sen nimi on ammattihaureus.

Se rasittaa naista, s.t.s. suloutta, heikkoutta, kauneutta, äitiyttä.

Tämä ei ole niitä kaikkein pienimpiä ihmiskunnan häpeätahroja.

Siinä tämän surullisen näytelmän kohdassa, mihin nyt olemme saapuneet, ei Fantinesta ole enää jälellä mitään siitä, mitä hän oli ennen. Vajottuaan lokaan on hän muuttunut kiveksi. Ken häneen koskee, hänen tulee kylmä. Hän kulkee sylistä toiseen, hän antautuu sinulle, mutta hän ei sinua tunne; hän on häväisty, ankara haamu. Elämä ja yhteiskuntajärjestys ovat sanoneet hänelle viimeisen sanansa. Hänelle on tapahtunut kaikki, mitä hänelle saattoi tapahtua. Hän on kaikki kokenut, kaikki kestänyt, kaikki tuntenut, kaikki kärsinyt, kaikki kadottanut, kaikki itkenyt. Hän on alistunut kohtaloonsa tuolla alistuvaisuudella, joka on samassa määrin

välinpitämättömyyden sukua kuin kuolema unen. Hän ei väistä enää mitään. Hän ei mitään pelkää. Pudotkoon hänen päälleen kaikki taivaan vedet, vyöryköön hänen ylitseen valtameret! Mitä hän niistä! Hän on kuin märkä sieni.

Niin hän ainakin itse ajattelee, mutta erehdystä on luulla voivansa kohtaloaan tyhjentää, erehdystä uskoa pääsevänsä niille perinnäisille pohjille, olkoon kysymyksessä mikä asia tahansa.

Ah! Mitä ovatkaan kaikki nämä sikin sokin viskotut ihmiset ja heidän kohtalonsa? Minne he menevät? Miksi pitää heidän niin käymän?

Hän, joka sen tietää, näkee salatuimpiinkin syvyyksiin.

Paitsi Häntä ei ole ketään muuta. Hänen nimensä on Jumala.

12.

Herra Bamatabois tyhjää toimittamassa.

Kaikissa pikkukaupungeissa — ja Montreuil-sur-Mer ei ollut suinkaan mikään poikkeus säännöstä — löytyy eräs luokka nuoria miehiä, jotka vuodessa menettävät tuhannenviidesadan frangin korot maaseudulla aivan samaan malliin kuin heidän kaltaisensa tuhlaavat kaksisataatuhatta frangia Pariisissa. He ovat olentoja, joissa ei oikeastaan ole mitään määrättyä: miehuutensa menettäneitä loisia, mitättömiä ihmisiä, joilla on hiukan maata, hiukan typeryyttä ja hiukan sukkeluutta, jotka olisivat moukkia salongissa ja jotka luulevat olevansa aatelismiehiä kapakassa, jotka keuhvat: minun niittyäni, minun metsäni, minun talonpoikani, jotka viheltävät näyttelijättäriille osottaakseen olevansa taiteentuntijoita, jotka riitelevät linnueupseerien kanssa, näyttääkseen olevansa sotaurhoja, jotka metsästävät, polttavat tupakkaa, haukottelevat, pelaavat biljardia, töllistelevät postivaunujen matkustajia, elostelevat kahviloissa, aterioivat kapakoissa, joilla on koira kaluamassa luita pöydän alla ja jalkavaimo kantamassa ruokia pöydälle, jotka kitsastelevat, liottelevat muoteja, ihailevat murhenäytelmiä, halveksivat naisia, kuluttavat vanhoja saappaitaan, jäljittelevät Lontoota Pariisin malliin ja Pariisia Pont-à-Moussonin malliin, tylsistyvät tylsistymistään, eivät toimita mitään, eivät tee mitään hyötyä, mutta eivät saa paljoa vahinkoakaan aikaan.

Jos Félix Tholomyès olisi jäänyt maaseudulle koskaan Pariisia näkemättä, olisi hänestä tullut juuri tuollainen olento.

Jos he olisivat rikkaampia, sanottaisiin: he ovat keikareita; jos he olisivat köyhempiä, sanottaisiin: he ovat laiskureita. He ovat vallan yksinkertaisesti tyhjäntoimittajia.

Näiden tyhjäntoimittajain joukossa löytyy ikävystyttäviä, ikävystyneitä, haaveilijoita ja muutamia täydellisiä narreja.

Keikarin ulkonaiseen olemukseen kuului näihin aikoihin korkea kaulus, muhkea kaulaliina, helyvitjainen kello, kolmet päällekkäin ladotut eriväriset liivit, siniset ja punaiset sisäpuolella, viheriä lyhytuumainen suippoliepeinen takki, hopeanappeja kahteen riviin ahdettuna aina olkapäihin asti, vielä kirkkaamman viheriäiset housut, joita molemmissa saumoissa koristi joukko viuruja, joita aina oli pariton luku, yhdestä yhteentoista, raja, minkä yli ei milloinkaan menty. Lisätkää siihen lyhytvartiset saappaat, joiden pohjissa oli pienet korkoraudat, korkea, kapealierinen hattu, tuuhea tukka, suunnaton kävelykeppi sekä sanasutkauksia ja sukkeluuksia vilisevä puhetapa. Lopullisena koristuksena kannukset ja viikset. Tähän aikaan merkitsivät viikset porvaria ja kannukset jalankulkijaa.

Maalaiskeikari piti vaan pitempiä kannuksia ja mahtavampia viiksiä.

Siihen aikaan taistelivat Etelä-Amerikan tasavallat Espanjan kuningasta vastaan, Bolivar Morilloa vastaan. Kapealieriset hatut olivat kuningasmielisiä, ja niiden nimenä oli morillohatut; vapaamieliset pitivät leveälierisiä hattuja, ja niiden nimenä oli taas bolivarhatut.

Noin kahdeksan tai kymmenen kuukautta edellisillä sivuilla kerrottujen tapahtumain jälkeen, alkupuolella tammikuuta 1823, eräänä lumisade-iltana huvittelihe muuan tällainen keikari, tällainen tyhjäntoimittaja, tällainen "oikeinajatteleva", sillä hänellä oli päässään morillohattu, mitä huolellisimmin käärittynä suureen lämpimään viittaansa, jonkalainen vaatekappale myös kuului kylmänä vuodenaikana muodinmukaiseen pukuun, kiusaamalla ja härnäämällä muuatta naisolentoa, joka tanssijaispukuun puettuna, kaula aivan paljaana, kukkia pääläella, risteili upseerikahvilan akkunoiden edustalla. Tämä keikari poltti sikaria, sillä niin juuri käski muoti.

Joka kerta kun nainen kulki hänen ohitseensa, puhalsi mies häntä kohti aika savupilven sikaristaan, samalla singahutellen haukkumasanoja, jotka olivat hänen mielestään olevinaan sukkelia ja hauskoja, kuten: "Olet niin hiton ruma! — Ett'et jo painu piiloon! — Eihän sulla ole hampaitakaan!" j.n.e., j.n.e. — Tämän herran nimi oli Bamatabois. Nainen, joka koristellun, surkean haamun lailla kulki edestakaisin lumella, ei vastannut sanaakaan, ei katsahnut sinne päinkään, vaelsihan vain mistään huolimatta synkän säännöllisesti rataansa, joka vei hänet joka viides minuutti tuon häväistystulvan ulottuville niinkuin kujajuoksuun tuomitun sotamiehen. Tämä huono tulos suututti luultavasti tyhjäntoimittajaa, koska hän läksi hiljaa hiipien ja nauruaan pidätellen pois päin kääntyneen naisen jälkeen, kumartui, sieppasi kadulta kourallisen lunta ja pisti sen äkkiä hänen selkäänsä paljaiden hartioiden välistä. Tyttö kirkaisi

raivostuneena, käännähti ympäri ja syöksyi kuin pantteri miehen kimppuun, iski kyntensä hänen kasvoihinsa ja huusi ja kiljui ja noitui kamalammin kuin pahinkaan humalassa räyhäävä rantajätkä. Nämä paloviinan käheällä äänellä oksennetut hirvittävät sadatukset lähtivät todellakin suusta, josta kaksi etuhammasta puuttui. Nainen oli Fantine.

Melua kuullessaan syöksyi kahvilasta joukottain upseereja, ohikulkijoita kasaantui, ja näin muodostui suuri kirkuva, huutava ja rähisevä piiri tämän mylläkän ympärille, missä vaivoin saattoi erottaa kaksi ihmis-olentoa, miehen ja naisen, miehen puolustautumassa, hattu maahan vierineenä, naisen iskemässä käsin ja jaloin, ulvoen, päähineettä, hampaitta ja hivuksitta, raivosta tuhkanharmaana, hirvittävänä.

Äkkiä astui joukosta esiin suurikasvuinen mies, tarttui loan peittämää naista vyötäisistä ja sanoi: "Seuraa minua!"

Nainen kohotti katseensa; hänen raivoisa huutonsa vaikenä äkkiä. Hänen silmänsä kävivät lasimaisiksi, tuhkanharmaasta muuttui hän kuolonkalpeaksi, ja hän värisi kauhusta. Hän tunsu Javertin.

Keikari käytti tilaisuutta hyväkseen ja luikki nopeasti tiehensä.

13.

Eräitä kunnallispoliisia koskevia kysymyksiä ratkaistaan.

Javert työnsi töllistelijät syrjään, hajotti piirin ja lähti onnetonta perässään laahaten kiiruusti astumaan vahtiasemaa kohti, joka oli torin toisessa päässä. Nainen ei tehnyt vastarintaa. Kumpainkaan ei puhunut sanaakaan. Katselijain lauma seurasi kintereillä, haltioissaan jännityksestä, lasketellen tyhmiä sukkeluuksiaan. Mitä huutavampi kurjuus, sitä rivommat puheet.

Saavuttuaan poliisiasemalle, jona oli kamiinin lämmittämä suurehko huone, jota vartiosto piti hallussaan ja jonka kadunpuoleinen ovi oli lasilla ja rautaristikolla varustettu, avasi Javert oven, vei Fantinen mukanaan sisään ja sulki oven, niiden uteliaisten suureksi pettymykseksi, jotka nousivat varpaisilleen ja kurkottelivat kaulojaan, nähdäkseen edes jotain vahtiaseman himmeän ruudun läpi. Uteliaisuus on herkuttelua. Nähdä on samaa kuin ahmia.

Päästyään huoneeseen vaipui Fantine liikkumattomaksi, mykäksi nurkkaan kuin koira, joka pelkää.

Muuan vartiomiehistä toi sytytetyn kynttilän pöydälle. Javert istuutui, veti taskustaan arkin leimapaperia ja ryhtyi kirjottamaan.

Tämänlaiset naiset on laki jättänyt täydellisesti poliisin mielivallasta riippuvaisiksi. Hän tekee heille mitä tahtoo, rankaisee heitä miten hyväksi näkee ja ottaa milloin haluaa takavarikkoon nuo heidän kaksi surullista omaisuuttaan, joita he kutsuvat elinkeinokseen ja vapaudekseen. Javert oli jäisen tyyni; hänen ankaroilla kasvoillaan ei näkynyt pienintäkään liikutuksen merkkiä. Mutta kuitenkin oli hän vaipunut vakaviin, syviin aatoksiin. Hän harjotti jälleen, tosin ilman ylempää tarkastusta, mutta ottamalla varteen kaikki lahjomattoman omantunnon viittaukset, pelottavaa päätösvaltaansa. Tällä hetkellä tunsikin hän taas komisariotuolinsa muuttuvan tuomarinistuimeksi. Hän oli tuomari. Hän tutki ja tuomitsi. Hän kokosi kaikki mahdolliset ajatuksensa sen tärkeän asian ympärille, jota hän par'aikaa toimitti. Jota syvemmältä hän tutki tämän naisen juttua, sitä enemmän tunsikin hän raivonsa kohoavan. Oli ilmeistä, että hän oli nähnyt rikoksen. Hän oli nähnyt tuolla kadulla kaiken ulkopuolella olevan kurjan olennon sadattelevan ja pahoinpitelevän yhteiskuntaa talonomistajan ja valitsijamiehen henkilössä. Portto oli rohjennut käydä valtion kansalaisen kimppuun. Hän oli nähnyt sen omin silmin, hän, Javert. Hän kirjotti sanaakaan lausumatta.

Saatuaan työnsä valmiiksi vahvisti hän sen nimimerkillään, taivutti paperin kokoon ja sanoi vartioston päällikölle, antaen hänelle asiakirjan: "Ottakaa kolme miestä ja viekää tämä tyttö vankilaan". — Ja kääntyen Fantineen päin tiuskasi hän: "Sait kuusi kuukautta".

Onneton vavahti.

"Kuusi kuukautta! Kuusi kuukautta vankeutta!" huusi hän. "Kuusi kuukautta ja seitsemän souta päivässä! Mutta miten käy Cosetten? tyttäreni! tyttäreni! Minä olen vielä yli sata frangia velkaa Thénardiereille, herra komisario, tiedättekö sitä?"

Nousematta seisomaan laahautui hän pitkin likaista, märkää kivilattiaa, jota kaikkien näiden miesten kuraiset saappaat polkivat, polvillaan kulkien, kädet ristissä, Javertia kohti.

"Herra Javert", sanoi hän, "rukoilen armoa. Vakuutan Teille, ett'ei syy ollut minussa. Jos olisitte nähneet, miten se alkoi, myöntäisitte sen varmasti. Vannon Teille kautta pyhän Jumalan, ett'ei syy ollut minussa. Se tuntematon herra se pani lunta minun selkääni. Mikä oikeus hänellä oli panna lunta minun selkääni, vaikka minä siinä vallan rauhassa kuljin enkä tehnyt pahaa kenellekään? Se minut suututti. Katsokaas, minä olen hiukan sairas! Ja sitten hän oli syytänyt minulle hävyttömyyksiä jo pitkät ajat. Olet niin ruma! Ei sulla ole hampaitakaan! Kyllä minä tiedän vallan hyvin, ett'ei minulla ole hampaita! Minä en tehnyt iki-mitään. Ajattelin: se herra vain huvitteleikse. Olin oikein siivosti, en häntä edes puhutellut. Mutta sitten hän pani lunta selkääni. Herra Javert, hyvä herra

komisario! Eikö siellä ollut ketään, joka olisi nähnyt tapahtuman ja joka todistaisi minun puhuvan totta? Ehkei minun olisi pitänyt suuttua. Mutta tiedättehän, heti ensi tuokiossa ei sitä voi niin hillitä itseään. Sitä niin kiihtyy. Ja sitten kun pistetään aivan odottamatta kylmää lunta selkään. Tein väärin kun revin sen herran hatun. Miksi on hän mennyt tiehensä? Pyytäisin häneltä anteeksi. Ah! hyvä Jumala! Minä niin mielelläni pyytäisin häneltä anteeksi. Armahtakaa minua vain tämä kerta, herra Javert! Katsokaas, Te ette sitä tiedä, vankilassa voi ansaita vain seitsemän souta, se ei ole hallituksen syy, mutta seitsemän souta siellä vain voi ansaita, ja ajatelkaahan, minun on hankittava sata frangia, tai muuten lähettävät ne pikku tyttöni takaisin. Ah, Jumalani! En voi ottaa häntä luokseni. Minä elän niin kurjan kurjaa elämää! Oi, Cosetteni! Oi Pyhän Neitsyen pikku enkeli, mitä sinusta tulisikaan, kullannuppuseni! Nähkääs, ne ovat Thénardiereja, kapakoitsijoita, talonpoikia, eivät ne mistään välitä. Rahaa heille pitää. Älkää panko minua vankilaan! Katsokaas, samalla Te heittäisitte pienen lapsiraukan maantielle, oman onnensa nojaan, talvipakkaseen, täytyyhän raukkaa hiukan sääliä, hyvä herra Javert! Jos tyttö olisi suurempi, niin johan se jotain ansaitsisikin, mutta nuori on vielä kovin, ei kykene eikä jaksaa vielä. En minä niin huono nainen ole kuin näytän. Eivät minua irstaisuus ja hekuman halu ole tähän tilaan saattaneet. Kurjuus pakotti minut paloviinaakin juomaan. En siitä yhtään pidä, mutta se tylsistyttää. Kun vielä olin onnellinen, olisi tarvinnut vain silmätä laatikkoihini, nähdäkseen, ett'en minä ollut mikään kiemaileva, hullu nainen. Minulla oli liinavaatteitakin, paljon liinavaatteita. Armahtakaa minua, herra Javert!"

Näin hän puhui murtuneena, nyyhkytysten värisyttämänä, kyynelten sokaisemana, kaula paljaana, käsiään väännellen, yskien kuivaa, repivää yskäänsä, sopertaen sanojaan hiljaa kuin kuolevan äänellä. Suuri kärsimys on jumalainen, kauhistava säde, joka muuttaa kurjain muodon. Tällä hetkellä oli Fantinesta jälleen tullut kaunis. Tuon tuostakin herkesi hän puhumasta, suudellakseen hellästi salapoliisin takinlievettä. Hän olisi pehmittänyt kivisydämenkin; mutta puusydäntä ei pehmitä mikään.

"Kas niin", sanoi Javert. "Olen kuunnellut sinua. Oletko puhunut suusi puhtaaksi? Matkaan ja heti! Kuusi kuukautta tulet istumaan. Itse ijankaikkinen Isä omassa personassaan ei voisi sitä enään estää".

Tästä juhlallisesta sanasta, *itse ijankaikkinen Isä omassa personassaan ei voisi sitä enään estää*, käsitti Fantine, että tuomio oli epuuttamattomasti lausuttu. Hän lysähti kasaan ja mutisi:

"Armoa!"

Javert käänsi selkensä.

Sotilaat kävivät häneen käsiksi.

Vähää ennen oli muuan mies astunut sisään kenenkään huomaamatta. Hän oli sulkenut oven, asettunut nojalleen sen pieltä vastaan ja kuullut Fantinen epätoivoiset rukoukset.

Juuri kun sotilaat tarttuivat onnettomaan, joka ei tahtonut nousta, astui hän esiin varjosta ja sanoi:

"Viipykäähän hetkinen!"

Javert katsahti sinne päin ja tunsi herra Madeleinen. Hän otti hatun päästään, tervehti jonkunlaisella suuttuneella kömpelyydellä ja virkkoi:

"Suokaa anteeksi, herra pormestari..."

Tämä sana "herra pormestari" teki Fantineen kummallisen vaikutuksen. Hän kohousi aivan suoraksi kuin maasta nouseva haamu, työnsi molemmin käsin syrjään sotilaat, astui suoraan herra Madeleinen eteen ennenkuin häntä ehdittiin estää ja huusi, katsellen häntä raivostuneena, mielipuolen lailla:

"Vai niin! Sinä siis olet se herra pormestari!"

Sitten rähähti hän nauruun ja sylki häntä kasvoihin.

Herra Madeleine pyyhki kasvonsa ja sanoi:

"Komisario Javert, päästäkää tämä nainen vapaaksi".

Javert oli tulemaisillaan hulluksi. Hän tunsi tällä hetkellä, isku iskulta, toinen toisiinsa sekaantuneina, voimakkaampia mielenliikutyksiä kuin hän oli eläissään saanut kokea. Nähdä yleisen naisen sylkevän pormestaria kasvoihin, se oli niin hirvittävä seikka, että hän olisi kaikkein rohkeimmissakin otaksumisissaan pitänyt pyhyiden häväistyksenä edes luulla moista mahdolliseksikaan. Kun hän taas toiselta puolen ajatuksiensa salaisimmassa sopukassa vertaili hämärästi toisiinsa sitä, mitä tämä nainen oli, sekä sitä, mitä tämä pormestari saattoi olla, niin huomasi hän kauhistuen tämän ennen kuulumattoman hyökkäyksen aivan luonnolliseksi. Mutta kun hän näki tämän pormestarin, tämän valtion virkamiehen pyyhkivän rauhallisesti kasvojaan ja sanovan: *Päästäkää tämä nainen vapaaksi*, oli hänen hämmästyksensä suunnaton. Hän ei kyennyt ajattelemaan eikä puhumaan. Kaiken mahdollisen hämmästyksen väkevin isku oli kohdannut häntä. Hän mykistyi.

Nämä sanat olivat Fantineen iskeneet yhtä voimakkaasti. Hän kohotti paljaat käsivartensa ja tarrautui kamiinin peltiin aivan kuin ei voisi enää pysyä pystyssä. Hän pälyili neuvottomana ympärilleen ja alkoi puhua hiljaisella äänellä kuin itsekseen:

"Vapaaksi! Annetaanko minun poistua! Eikö minun tarvitsekaan mennä vankilaan kuudeksi kuukaudeksi! Kuka niin sanoo? Ei ole mahdollista, että joku niin sanoo. Olen kuullut väärin. Ei se voi olla tuo pormestarihirviö! Tekö sen sanoittekin, hyvä herra Javert, että minut piti päästettävän vapaaksi? Oi, niin! Minä selitän Teille kaikki ja Te annatte minun mennä. Tuo pormestarihirviö, tuo vanha pormestari-konna, hän on syypää kaikkeen. Ajatelkaahan, herra Javert, että hän ajoi minut pois työstä muutamain kielikellojen takia, jotka juoruilevat ja panettelevat parempiaan. Eikö olekin hirvittävää: häätää köyhä nainen, joka tekee työnsä rehellisesti! Sitten en enää voinut ansaita tarpeeksi, ja siitä alkoi koko onnettomuus. Kaikkein ensinnä pitäisi tehdä muuan parannus oloihin, ja nämä herrat poliisit sen kai ottavatkin huolekseen, se nimittäin, että estettäisiin vankilatöiden johtajia tekemästä vääryyttä köyhille ihmisille. Selitän sen Teille heti. Katsokaas, ensin ansaitsee kaksitoista souta paitojen neulomisella, sitten putoo se yhdeksään, ja silloin on mahdotonta enään elää. Täytyy yrittellä kaikkea, mihin pystyy. Katsokaas, minullahan oli pikku Cosette, minunhan täytyi ihan pakosta ruveta huonoksi naiseksi. Te ymmärrätte nyt, että juuri tuo pormestari-konna on syypää kaikkeen. Sitten minä tallasin jalkoihini sen herran hatun siellä upseerien kahvilan edustalla. Mutta hänhän oli lumellaan tärvellyt koko pukuni. Ei meikäläisillä ole muuta kuin yksi silkkipuku iltaisin käytettäväksi. Minä en todellakaan ole koskaan tehnyt paha tahallani, ihan totta, herra Javert, ja minä näen kaikkialla naisia, jotka ovat paljon pahempia kuin minä, mutta jotka ovat sentään paljon onnellisempia. Oi, herra Javert, Tehän sanoittekin, että minut saa päästää menemään! Hankkikaa tietoja, kysykää isännältäni, nyt minä maksan taas vuokranikin, kyllä ne sanovat, että minä totta puhun. Ah! Jumalani, pyydän tuhannesti anteeksi, minä koskin huomaamattani tuohon kamiinin peltiin, ja nyt tulee savua sisään".

Herra Madeleine kuunteli häntä suurella tarkkuudella. Fantinen puhuessa oli hän kaivanut liivin taskusta rahakukkaronsa ja avannut sen. Se oli tyhjä. Hän oli pistänyt sen jälleen taskuun. Hän virkkoi Fantinelle:

"Miten suureksi sanoittekaan veikanne?"

Fantine, joka katseli vain Javertia, kääntyi häneen päin:

"En minä sulle puhu!"

Sitten ilkkui hän sotilaille:

"Sanokaas Tekin, näittekö kun minä syljin sitä herraa kasvoihin? Sinä vanha pormestari-roisto, sinä tulet tänne minua pelottelemaan, mutta minäpä en pelkää sinua. Minä pelkään herra Javertia. Minä pelkään hyvää herra Javertiani!"

Näin puhuen kääntyi hän jälleen komisarioon päin:

"Kaikesta huolimatta, herra komisario, täytyy noudattaa oikeutta. Vaikka kyllähän minä uskon, että Te, herra komisario, oikeutta noudatattekin. Asia onkin hyvin yksinkertainen: muuan mies huvitteleikse pistämällä lunta erään naisen selkään, se nauratti kovasti upseereja, täytyyhän sitä jollain huvitellakin, mehän olemmekin olemassa sitä varten, että meidän sopii huvitella, eikös niin! Ja sitten saavutte Te paikalle, Teidänhän on pakko toimittaa järjestystä, Te tuotte vahti-asehalle naisen, joka on käyttäytynyt sopimattomasti; mutta kun tarkemmin asiaa ajattelette ja mietitte hyvässä sydämessänne, käskette Te päästää minut vapaaksi, ja se tapahtuu tuon pienokaisen takia, sillä kuusi kuukautta vankeutta estäisi minua elättämästä lastani. Mutta muistakin olla toiste siivommalla, lunttu! Ah! kyllä minä olenkin, herra Javert! Minulle saa nyt tehdä mitä tahansa, minä en hievahtakaan. Mutta tänään minä huusin, katsokaas, se teki niin paha, minä en osannut aavistaakaan, että se herra sitä lunta laittaisi, ja sitten, sen olen jo sanonutkin, minä en voi oikein hyvin, minä yskin, minun on vatsassani niinkuin mikäkin palo, joka polttaa, ja lääkärikin sanoo: hoitakaa terveyttänne. Koettakaapas, tässä näin, antakaahan kätenne, älkää peljätkö, ihan tässä näin".

Hän ei itkenyt enää, hänen äänensä oli hyväilevä, ja hän painoi Javertin isoa, karkeata kättä valkeaa, pehmyttä poveansa vasten, tähystellen häntä hymyhuulin.

Äkkiä rupesi hän järjestämään sotkeutunutta pukuaan, oikoi hameensa ryppyjä, se kun oli hänen ryömiessään kohonnut melkein polviin asti, ja astui ovelle puhellen puoliääneen sotilaille ja tuttavallisesti päättään nyökäytellen:

"Ystäväiseni, herra komisario sanoi, että minä pääsen vapaaksi, ja nyt minä menen".

Hän tarttui säppiin. Askel vielä, ja hän oli kadulla.

Javert oli aina tähän hetkeen asti pysynyt liikkumattomana, silmä maahan iskettynä, seisoen tämän näytelmän keskellä kuin paikaltaan joutunut kuvapatsas, joka vaan odottaa, että se nostettaisiin soppeensa takaisin.

Säpin loksahdus havahutti hänet. Hän kohotti katseensa, ja hänen kasvoilleen asettui jyrkän käskevä, mahtava ilme.

"Vahtimies!" huusi hän. "Ettekö näe, että tuo puolihullu menee tiehensä! Kuka on käskenyt Teidän päästää hänet vapaaksi?"

"Minä", sanoi Madeleine.

Fantine oli Javertin äänen kuulleessaan vavahtanut ja hellittänyt kädestään säpin niinkuin yllätetty varas hellittää varastetun esineen. Kuullessaan Madeleinein äänen kääntyi hän ympäri, ja tästä silmänräpäyksestä alkaen kulki hänen katseensa, hänen uskaltamatta lausua sanaakaan, hänen uskaltamatta vapaasti hengittääkään, vuorotellen Madeleineista Javertiin ja Javertista Madeleineen, aina sen mukaan kuka kulloinkin puhui.

On silmännähtävää, että Javert oli niinkuin sanotaan "poissa raiteiltaan", koska hän rohkeni näin töykeästi puhutella vahtimestä sen jälkeen kun pormestari oli käskenyt päästää Fantinen vapaaksi. Oliko hän tullut unohtaneeksi herra pormestarin läsnäolon? Oliko hän ehkä selittänyt itsekseen, että kenenkään "esivallan virkamiehen" oli mahdotonta antaa moista käskyä, ja että herra pormestari oli varmaankin tahtomattaankin lausunut toista kuin oli ajatellut? Taikka ajatteliko hän näiden aavistamattomain tapahtumain jälkeen, joita hän oli kahden viimeisen tunnin aikana nähnyt, että nyt täytyi tehdä ratkaisun päätös, että nyt oli välttämätöntä pienen tekeytyä suureksi, salapoliisin muuttua käskäväksi virkamieheksi, järjestysmiehen kohoutua tuomariksi, ja että tässä äärimäisessä tapauksessa järjestys, laki, siveys, hallitus, koko yhteiskunta olivat hahmostuneet häneen, Javertiin?

Olkoon sen asian laita miten tahansa, mutta kun herra Madeleine oli lausunut tuon painostavan sanansa *minä*, nähtiin poliisikomisario Javertin kääntyvän herra pormestariin päin ja sanovan hänelle silmät maahan luotuina, mutta ääni lujana, kasvot kalpeina, kylminä, huulet sinisinä, katse epätoivoisena, ruumis huomaamattoman väristyksen tärisyttämänä, sanovan, mitä ei kukaan olisi voinut uskoa mahdolliseksi:

"Herra pormestari, se ei käy päinsä".

"Kuinka, eikö käy?" ihmetteli Madeleine.

"Tämä nainen on loukannut valtion kansalaista".

"Komisario Javert", virkkoi herra Madeleine lepyttävästi, tynnosti, "kuulkaahan, Te olette rehellinen mies, eikä minun tule olemaan vaikeata selvittää asiata Teidän kanssanne. Näin tapahtui seikka. Minä kuljin torin poikki juuri kun Te toitte tuota naista tänne. Siellä oli vielä väkeä seisoskelemassa, minä kuulustelin heitä, minä sain tietää kaikki: herrasmiehessä oli ollut koko syy, ja juuri hänet olisi Teidän oikeutta harrastavana poliisina pitänyt vangita".

Javert yritti:

"Tämä kurjahan herjasi juuri lisäksi herra pormestaria".

"Se on minun asiani", sanoi herra Madeleine. "Vai eikö loukkaus koske yksinomaan minua? Minä kai voin tehdä sen mitä tahdon".

"Suokaa anteeksi, herra pormestari. Loukkaus ei kuulu Teille, se kuuluu tuomioistuimelle".

"Komisario Javert", vastasi herra Madeleine, "ensimmäinen oikeusistuin on omatunto. Minä olen kuullut tämän naisen puheet. Tiedän kyllä, mitä teen".

"Mutta minä, herra pormestari, minä en ymmärrä, mitä näen".

"Tyytykää siis tottelemaan".

"Tottelen virkavelvollisuuttani. Minun virkavelvollisuuteni määrää, että tämän naisen täytyy istua kuusi kuukautta vankilassa".

Herra Madeleine vastasi tyynesti:

"Painakaa mieleenne tämä: hän ei istu siellä päivääkään".

Kuullessaan näin jyrkkää puhetta rohkeni Javert katsoa pormestaria lujasti silmiin ja sanoa, vaikkakin yhä syvästi kunnioittavalla äänensävyllä:

"Olen vallan epätoivossa, kun minun täytyy vastustaa herra pormestaria, se tapahtuu ensi kerran eläissäni, mutta suvainnettehan minun huomauttaa, että minä en ole hetkeksikään väistynyt lailliselta virka-alaltani. Pysykäämme siis, kuten herra pormestari tahtoo, vain siinä herrasmiehen jutussa. Minä olin näkemässä. Tämä nainen hyökkäsi herra Bamataboisin, vaalioikeutetun kansalaisen ja tuon kauniin kolmikerroksisen kivitalon omistajan kimppuun, joka sijaitsee puistokadun kulmassa ja jossa on useita parvekkeitakin. Tapahtuuhan sitä tosin yhtä ja toista tässä maailmassa! Mutta oli muu miten tahansa, herra pormestari, tämä asia kuuluu järjestyspoliisille ja minulle ja minä pidätän tämän naisen".

Silloin pani herra Madeleine kätensä ristiin rinnalleen ja sanoi ankaralla äänellä, jota ei kaupungissa oltu vielä koskaan kuultu:

"Asia, josta puhutte, kuuluu kunnallispoliisin päätäntövaltaan. Rikoskaaren yhdeksännen, yhdennentoista, viidennentoista ja kuudennenkymmenennenkuudennen pykälän mukaan olen minä tämän asian tuomari. Määrään, että tämä nainen on päästettävä vapaaksi".

Javert yritti yhä panna vastaan.

"Mutta, herra pormestari..."

"Muistutan Teille vuonna 1799, 13 päivä joulukuuta vahvistetun lain kahdeksattakymmenettäensimmäistä pykälää, jossa puhutaan mielivaltaisesta vangitsemisesta".

"Herra pormestari, sallikaahan..."

"Ei sanaakaan!"

"Kuitenkin..."

"Ulos!" sanoi herra Madeleine.

Javert otti iskun vastaan silmää räpähyttämättä keskelle rintaa kuin venäläinen sotamies. Hän kumarsi maahan asti herra pormestarille ja läksi.

Fantine väistyi ovelta ja näki huumaantuneena hänen kulkevan ohitse.

Mutta hänessäkin raivosi outo myllerrys. Hän oli juuri nähnyt kahden vastakkaisen mahdin taistelevan itsestään. Hän oli omin silmin nähnyt kamppailevan näiden kahden miehen, joiden vallassa olivat hänen vapautensa, elämänsä, henkensä, lapsensa; toinen heistä raastoi häntä pimeyteen päin, toinen nosti häntä valoa kohti. Tässä taistelussa, jonka suhteita hänen kauhunsa suurensi, näyttivät nuo kaksi miestä hänestä jättiläisiltä; toinen puhui kuin hänen paha henkensä, toinen puhui kuin hänen hyvä enkelinsä. Enkeli oli voittanut pahanhengen, ja tämä enkeli, tämä vapauttaja — hän värisi kiireestä kantapäähän sitä ajatellessaan — oli juuri sama mies, jota hän inhosi, sama pormestari, jota hän oli niin kauvan pitänyt kaiken onnettomuutensa syynä, sama Madeleine, joka pelasti hänet juuri sillä hetkellä, kun hän herjasi häntä mitä loukkaavimmin sanoin! Oliko hän siis erehtynyt? Pitikö hänen siis muuttaa kaikki ajatuksensa?... Hän ei tiennyt, hän vapisi. Hän kuunteli huumautuneena, hän katseli peljästyneenä, ja joka sanasta, minkä herra Madeleine lausui, tunsu hän pakenevan ja väistyvän sydämestään vihan synkeän pimeyden ja syttyvän rintaansa lämmittävän sanomattoman onnen, luottamuksen ja rakkauden valon.

Kun Javert oli lähtenyt, kääntyi herra Madeleine hänen puoleensa ja puhui hänelle hitaasti ja vaivaloisesti kuin mies, joka ei tahdo itkeä:

"Kuulin kaikki. En tiennyt mitään kaikesta siitä, mitä äsken ilmoititte. Luulen, että puhutte totta, ja tunnen, että puhutte totta. En tiennyt edes siitä, että Te olitte poistunut tehtaastani. Miksi ette kääntynyt heti minun puoleeni? Mutta koettakaamme järjestää asiat näinkin: minä maksan velkanne, minä noudan lapsenne tahi menette Te häntä hakemaan. Te asetutte asumaan tänne, Pariisiin tai minne vaan

tahdotte. Minä otan pitääkseni huolta sekä Teidän lapsestanne että Teistä. Teidän ei tarvitse enää tehdä työtä, ell'ette halua. Minä annan Teille niin paljon rahaa kuin tarvitsette. Te muututte jälleen kunnialliseksi ja hyväksi ihmiseksi, tullessanne onnelliseksi. Ja kuulkaa, minä julistan Teille tässä, jos kaikki on niinkuin sanotte, ja minä en sitä epäile, että Te ette ole milloinkaan lakannutkaan olemasta siveä ja hyvä Jumalan edessä. Oi vaimo parka!"

Tämä oli enemmän kuin Fantine-raukka saattoi kestää. Saada Cosette! Päästä tästä häpeällisestä elämästä! Elää vapaana, rikkaana, onnellisena, kunniallisena Cosetten kanssa! Nähdä äkkiä keskellä synkimmän kurjuuden puhkeavan kaikkien näiden paratiisin todellisuus-kukkain! Hän katseli kuin huumautuneena tätä miestä, joka hänelle puhui, ja hän puhkesi katkonaisiin nyyhkytyksiin: oh! oh! oh! Hänen polvensa taipuivat, hän heittäytyi herra Madeleinen jalkoihin, ja ennenkuin Madeleine ehti estää tunsu hän käteensä tartuttavan ja huulten painuvan sitä suutelemaan.

Sitten Fantine menetti tajuntansa.

KUUDES KIRJA

JAVERT

1.

Lepo alkaa.

Herra Madeleine toimitti Fantinen talossaan sijaitsevaan sairashuoneeseen. Hän jätti hänet laupeudensisarten huostaan, jotka panivat hänet vuoteeseen. Hän sai kovan kuumeen. Suurimman osan yötä hän houraili ja huusi. Lopulta hän kuitenkin vaipui uneen.

Seuraavan päivän keskivaiheilla heräsi Fantine, hän kuuli hengitystä vuoteensa äärestä, hän työnsi uutimet syrjään ja näki herra Madeleinen seisovan siinä vieressään, silmät tähdättyinä johonkin hänen päänsä yläpuolelle. Tämä katse oli täynnä sääliä, tuskaa ja rukousta. Hän seurasi sen suuntaa ja näki sen kohdistuvan seinään kiinnitettyyn ristiinnaulitunkuvaan.

Herra Madeleine oli nyt Fantinen silmissä tykkänään muuttanut muotoansa. Hän näytti hänestä valohohteen ympäröimältä. Madeleine oli ikäänkuin rukouksiin vaipunut. Fantine katseli häntä kauvan, uskaltamatta keskeyttää. Sitten kysyi hän arasti:

"Mitä Te siinä teette?"

Herra Madeleine oli ollut tässä asennossa jo tunnin ajan. Hän oli odottanut Fantinen heräämistä. Hän tarttui tytön käteen, koetteli hänen valtasuontansa ja vastasi:

"Mitenkä voitte nyt?"

"Hyvin, nukuinkin aika lailla", sanoi hän. "Luulen tästä pian paranevani. Ei tämä niin vaarallista ole".

Madeleine virkkoi sitten, vastaten hänen ensimmäiseen kysymykseensä ikäänkuin olisi sen vast'ikään kuullut:

"Minä rukoilin tuota kärsivää tuolla ylhäällä".

Ja lisäsi ajatuksissaan: "Täällä alhaalla kärsivän puolesta".

Herra Madeleine oli käyttänyt yön ja aamupäivän tietojen hankkimiseen.

Hän tiesi nyt kaikki. Hän tunsu pienimpiä yksityiskohtiaan myöten

Fantinen surkean tarinan. Hän jatkoi:

"Te olette paljon kärsinyt, äiti parka! Oi, älkää kohtaloanne surkutelko, Teillä on nyt valittu osa. Tällä lailla tekevät ihmiset enkeleitä. Se ei ole heidän vikansa; he eivät osaa toisin menetellä. Katsokaas: helvetti, josta tulette, on ensimmäinen muoto taivasta. Täytyy alkaa siitä".

Hän huokasi raskaasti. Ja Fantine hymyili hänelle tuota merkillistä hymyään, josta puuttui kaksi hammasta.

Javert oli samana yönä kirjottanut kirjeen. Hän jätti tämän kirjeen itse seuraavana aamuna Montreuil-sur-Mer'in postitoimistoon. Se oli osotettu Pariisiin: *Herra Chabouilletille, herra poliisipäällikön sihteerille*. Vahtiaseman tapahtumat olivat tulleet yleisesti tiedoksi, ja niin päättelivätkin postitoimiston hoitajatar ja muutamat muutkin henkilöt, jotka näkivät kirjeen ennen lähettämistä ja jotka tunsivat Javertin käsialan osotteessa, että kirje sisälsi hänen eronhakemuksensa.

Herra Madeleine kiiruhti kirjottamaan Thénardiereille. Fantine oli heille velkaa satakaksikymmentä frangia. Hän lähetti heille kolmesataa frangia, käskien heitä pitämään summan hyvänä ja heti tuomaan lapsen Montreuil-sur-Meriin, missä sen sairas äiti sitä kärsimättömästi odotti.

Tämä häikäisi Thénardierin. — "Älkäämme hiidessä päästäkö lasta käsistämme!" sanoi hän eukolleen. "Tuosta pikku sirkkusestapa alkaa väännyä oikea lypsylehmä. Arvaanpa asian. Joku löylynlyömä on piikiintynyt äitiin".

Thénardier lähetti vastaukseksi mainiosti sommitellun menoluettelon, joka päättyi viiteensataan frangiin. Tähän luetteloon sisältyi muuan yli kolmensadan frangin erä kahden eittämättömän varman laskun nojalla, toinen lääkäriltä, toinen apteekkarilta, jotka olivat hoitaneet ja lääkinneet kahden pitkän sairauden aikana Époninea ja Azelmaa. Kuten olemme huomauttaneet, ei Cosette ollut päivääkään sairastanut. Tarvitsi vain hiukan muuttaa nimiä, siinä koko juttu. Thénardier kirjotti luettelon syrjään: *saatu rahassa kolmesataa frangia*.

Herra Madeleine lähetti heti kolmesataa frangia lisää ja kirjotti: Tuokaa heti Cosette tänne.

"Hei hemmetissä!" sanoi Thénardier, "älkäämme hellittäkö lasta käsistämme".

Mutta Fantine ei ottanut parantuakseen. Hän oli yhä sairashuoneessa.

Sisaret olivat alussa vain sangen vastenmielisesti hoitaneet ja vaalineet "tätä naikkosta". Joka on nähnyt Reimsin tuomiokirkon korkokuvat, muistaa varmaankin sen alahuulen nyrpistyksen, millä viisaat neitseet kunnioittavat tyhmiä neitseitä. Tuo antiikkinen ylenkatse, jota vestanneitsyet osottivat itämaalaisille ilotytöille, on kaikkein syvimpiä naisellisen arvokkuuden tunteita; laupeuden sisaret olivat sitä tunteneet, sitäkin suuremmassa määrässä, kun heidän uskontonsa oli siinä apuna. Mutta muutamain päivän päästä oli Fantine riisunut heiltä aseet. Hänellä oli aina huulillaan lempeitä ja ystävällisiä sanoja, ja hänen äidinrakkautensa oli liikuttava. Kerrankin kuulivat sisaret hänen kuumehoureissa puhelevan: "Minä olen syntiä tehnyt, mutta kun saan lapseni luokseni, niin on se sen merkki, että Jumala on minulle anteeksi antanut. Kun minä vielä paheessa ryvin, en olisi tahtonut pitää Cosettea luonani, minä en olisi voinut kestää hänen ihmettelevää, surullista katsettaan. Mutta juuri hänen tähtensä minä pahetta harjotinkin, ja siitä syystä antaa Jumala minulle anteeksi. Minä tunnen varmasti Jumalan siunauksen heti kun Cosette vaan tulee tänne. Minä häntä katselisin, tekisi minulle niin hyvää katsella sitä viatonta lasta. Hän ei tiedä mitään. Hänhän on enkeli, sisareni! Siinä iässä eivät siivet vielä ole pudonneet".

Herra Madeleine kävi häntä katsomassa kaksi kertaa päivässä, ja aina kysyi Fantine häneltä:

"Joko minä kohta saan nähdä Cosetteni?"

Hän vastasi:

"Ehkä huomen-aamulla. Odotan häntä saapuvaksi millä hetkellä tahansa".

Ja äidin kalpeat kasvot säteilivät.

"Ah!" sanoi hän, "kuinka tulenkaan onnelliseksi!"

Sanoimme juuri, ett'ei hän ottanut parantuakseen. Päinvastoin näytti hänen tilansa pahenevan viikko viikolta. Tämä paljaalle iholle hartioiden väliin pistetty lumikourallinen oli saanut aikaan äkillisen seisahduksen hikirauhasten toiminnassa, ja seurauksena oli, että hänessä jo vuosikausia kytenyt tauti nyt puhkesi voimakkaammin ilmi. Niihin aikoihin alettiin rintatautien tutkimisessa ja hoidossa seurata Laënnecin mainioita ohjeita. Lääkäri tutki Fantinea ja pudisti päätään.

Herra Madeleine sanoi lääkärille:

"No?"

"Eikö hänellä ole lapsi, jota hän haluaa nähdä?" kysyi lääkäri.

"On".

"Koettakaa noutaa se kiiruusti".

Herra Madeleine vavahti.

Fantine kysyi häneltä:

"Mitä lääkäri sanoi?"

Herra Madeleine pakottautui hymyyn.

"Hän käski noutamaan hyvin pian lapsenne. Siitä Te paranette".

"Oi niin!" huudahti hän, "siinä on hän oikeassa! Mutta minkätähden viivyttelivät ne Thénardierit niin kauvan sitä lasta! Oi, hän tulee, minun pikku Cosetteni! Vihdoinkin saan nähdä tuon kultalapsen ja pitää hänet oikein luonani!"

Mutta Thénardier "ei hellittänytkään lasta käsistään", vetihän vaan tuhansia verukkeita. Cosette oli muka hiukan sairaloinen vielä eikä voinut näin talvisydännä lähteä matkalle. Ja sitten oli siellä ja täällä paikkakunnalla joukko kiireellisiä pikku velkoja, joista hänen piti nyt ottaman selkoa, j.n.e., j.n.e.

"Minä lähetän jonkun hakemaan Cosetten", sanoi ukko Madeleine. "Jos on tarvis, lähden itse".

Hän piirsi Fantinen sanelun mukaan seuraavan kirjeen, jonka alle Fantine piirsi nimensä:

"Herra Thénardier,

"Jättäkää Cosette tämän kirjelijun tuojalle. Kyllä ne pikku velat maksetaan. Saan täten tervehtiä kunnioittaen.

"*Fantine*".

Sillävälän sattui muuan aavistamaton tapaus. Veistäkäämmepä miten veistämmeekin sitä salaperäistä marmorilohkarettä, mistä elämämme on muodostettu, aina näkyy siinä kohtalon musta juova.

2.

Miten Deanista voi tulla Champ.

Eräänä aamuna herra Madeleine istuessa työhuoneessaan järjestämässä edeltäpäin muutamia kiireellisiä virka-asioita Montfermeilen matkan varalta, tultiin ilmottamaan, että poliisikomisario Javert tahtoi häntä puhutella. Kuullessaan tuon nimen ei herra Madeleine voinut olla tuntematta vastenmielistä vaikutusta. Vahtiasemalla sattuneiden tapausten jälkeen oli Javert alkanut vältellä häntä yhä enemmän, eikä herra Madeleine ollut häntä sen koommin nähnyt.

"Käsketään sisään", sanoi hän.

Javert astui huoneeseen.

Herra Madeleine istui lähellä uunia, kynä kädessä, katse kiintyneenä asiakirjavihkoon, jota hän selaili ja johon hän teki syrjähuomautuksia ja joka sisälsi katupoliisin tiedonantoja rikkomuksista järjestyssääntöjä vastaan. Hän ei antanut Javertin tulon lainkaan häiritä itseään. Hän ei saattanut olla ajattelematta *Fantine* raukkaa, ja hän katsoi sopivaksi esiintyä kylmänä, virallisena.

Javert tervehti kunnioittavasti herra pormestaria, joka istui selkä päin. Herra pormestari ei suvainnut katsahtaakaan häneen, vaan jatkoi asiakirjojensa tarkastelemista.

Javert eteni pari kolme askelta ja pysähtyi sitten, hiljaisuutta häiritsemättä.

Kasvonpiirteiden tutkija, joka olisi tuntenut Javertin luonteen, joka olisi pitempiä aikoja tarkastellut tätä sivistyneen yhteiskunnan palvelukseen joutunutta villi-ihmistä, tätä kummallista roomalaisen, spartalaisen, munkin ja sotamiehen sekotusta, tätä läpeensä rehellistä vakoilijaa, tätä neitseellistä salaurkkijaa, kasvonpiirteiden tutkija, joka olisi tuntenut hänen salaisen, vanhan vastenmielisyytensä herra Madeleinea kohtaan, hänen riitansa pormestarin kanssa *Fantine* jutussa, ja joka olisi nyt silmäillyt Javertia, olisi hämmästyneenä huudahtanut: Mitä on tapahtunut? Jokainen, joka olisi tuntenut hänen suoran, selvän, lahjomattoman, ankaran ja jyrkän

omantuntonsa, olisi huomannut, että Javertille oli sattunut joku merkittävämpi sisäinen kamppailu. Sillä Javertin sielussa ei liikkunut mitään, mikä ei myös kuvastunut hänen kasvoilleen. Hän oli taipuvainen, kuten rajut ihmiset yleensä, odottamattomiin äkkikäänteisiin. Hänen kasvoillaan ei ollut vielä milloinkaan esiintynyt näin outoa, näin kummallista ilmettä. Sisään astuessaan oli hän kumartanut herra Madeleinelle, silmissä katse, missä ei näkynyt ei kaunaa, ei vihaa eikä epäluuloa, ja jäänyt seisomaan hänen nojatuolinsa taakse; ja yhä seiso i hän siinä nöyrässä asennossa, teeskentelemättömän jyrkkänä ja kylmänä kuin mies, joka ei ole koskaan lempeä ollutkaan ja joka on aina ollut kärsivällinen; hän odotti sanaakaan sanomatta, hievahtamattakaan, rehellisesti, tyynesti alistuvana, että herra pormestari suvaitsi kääntyä; hän seiso i siinä rauhallisena, vakavana, hattu kädessä, silmät maahan luotuina, kasvoilla ilme kuin sotilaan upseerinsa tai syyllisen tuomarinsa edessä. Kaikki tunteet, kaikki muistot, joiden saattoi otaksua ennen liikkuneen hänen sisimmässään, olivat nyt kadonneet. Näille tutkimattomille, kivenliikkumattomille kasvoille kuvastui enää vain alakuloinen murhe. Koko hänen olentonsa henki nöyryyttä ja järkähtämätöntä tahtoa sekä oudon urheata masentumusta.

Vihdoin laski herra pormestari kynänsä ja kääntyi puoliksi päin:

"No, mikä nyt on hätänä, Javert?"

Javert ei heti vastannut, aivankuin ajatuksiaan kootakseen; sitten kohotti hän äänensä ja sanoi jonkunlaisella surullisella juhlallisuudella, mihin sisältyi yksinkertaista suoruttakin:

"Se vaan on hätänä, herra pormestari, että hiljan on tehty rikollinen teko".

"Mikä teko?"

"Alempiarvoinen virkamies on ylempäänsä kohtaan käyttäytynyt tavalla, jossa ilmenee mitä rikollisin kunnioituksen puute. Minä pyydän täten virkavelvollisuuttani noudattaen saattaa asian Teidän tietoonne".

"Kuka on tuo alempiarvoinen virkamies?" kysyi herra Madeleine.

"Minä", vastasi Javert.

"Te?"

"Minä".

"Ja kuka on tuo ylempiarvoinen virkamies, jota kohtaan alempiarvoinen olisi käyttäytynyt sopimattomasti?"

"Te, herra pormestari".

Herra Madeleine kohousi tuolillaan. Javert jatkoi vakavan näköisenä, silmät yhä maahan luotuina:

"Herra pormestari, minä pyydän Teitä nöyryydestä toimimaan niin, että hallitus panee minut viralta".

Ylen hämmästyksissään avasi herra Madeleine suunsa puhuakseen. Javert keskeytti:

"Sanonette kai, että minä olisin itse voinut pyytää virkaeroa, mutta se ei riitä. Virkaeron pyytäminen on kunniallista. Mutta minä olen rikkonut, minun tulee saada rangaistukseni. Minut pitää erottaa".

Ja pienen vaitiolon jälkeen hän lisäsi:

"Herra pormestari, Te olitte minulle äskettäin ankara syyttä suotta. Olkaa nytkin ankara, kun on todellista syytä".

"Mutta minkätähden?" huudahti herra Madeleine. "Mitä Te tuolla käsittämättömällä puheellanne oikeastaan tarkoitate? Milloin olette Te käyttäytynyt minua kohtaan rikollisella tavalla? Mitä olette Te tehneet? Mihin Te nyt tähtäätte? Te syytätte itseänne, Te tahdotte eroa..."

"Erottamista", korjasi Javert.

"Erottamista, olkoon. Hyvä. Mutta en ymmärrä koko jutusta mitään".

"Kyllä Te pian ymmärrätte, herra pormestari".

Javert huokasi rintansa syvyyksistä ja jatkoi yhä kylmänä ja murheellisena.

"Herra pormestari, kuusi viikkoa sitten jouduin tuon tyttö-jutun takia raivoihini, minä annoin Teidät ilmi".

"Annoitte ilmi!"

"Pariisin poliisipäällystölle".

Herra Madeleine, joka ei nauranut juuri useammin kuin Javertkaan, purskahti nauruun.

"Te ilmoititte minut pormestariksi, joka tekee vääryyttä järjestysvallalle".

"Entiseksi rangaistusvangiksi".

Pormestari valahti tuhkanharmaaksi.

Javert, joka ei ollut katsettaan kohottanut, jatkoi:

"Siksi Teitä luulin. Jo pitkät ajat olin huomaavinani yhtä ja toista. Sama näkö, tiedustelut, joita Te olitte toimittaneet Faverollesissa, Teidän suunnattomat hartiavoimanne, vanhan Faucheleventin seikka, Teidän ampumataitonne, Teidän hiukan laahustava käyntinne, kaikki tämä oli vahvistavinaan epäilyksiäni. Tyhmyyksiä! Mutta kuten sanottu: minä pidin Teitä eräänä Jean Valjeanina".

"Eräänä...? Mikä olikaan nimi?"

"Jean Valjean. Se oli muuan rangaistusvanki, jonka kaksikymmentä vuotta sitten näin, ollessani Toulonissa vanginvartija-apulaisena. Vankilasta päästyään näyttää tämä Jean Valjean varastaneen eräältä piispalta, sitten teki hän toisen ryöstön ase kädessä, julkisella tiellä, uhrina muuan pieni savoijalaispoika. Jo kahdeksan vuotta on hän osannut etsiskelemisistä huolimatta pysytellä piilossa, ties miten. Minä uumoilin... — Ja niin tulin tehneeksi tekoseni! Viha ja raivo minut valtasi, minä annoin Teidät ilmi poliisipäälystölle".

Herra Madeleine, joka oli jälleen ottanut asiakirjavihkon käteensä, kysyi mitä välinpitämättömimmällä äänellä:

"Ja mitä Teille vastattiin?"

"Että minä olin hullu".

"No?"

"No, siinä he olivat oikeassa".

"On hauskaa, että tunnustatte sen".

"Täytyy, koska oikea Jean Valjean on löytynyt".

Lehti, jota herra Madeleine piteli, putosi hän käsistään, hän kohotti päänsä, katsoi tarkasti Javertia ja sanoi kummallisella äänenpainolla: "Vai niin!"

Javert jatkoi:

"Seikka on seuraava, herra pormestari. Ailly-le-Haut-Clocherin seutuvilla eleli muuan vanhahko mies, jota kutsuttiin ukko Champmathieuksi. Äijä eli hyvin kurjissa oloissa. Se ei herättänyt huomiota. Ei niistä sellaisista oikein tiedä, millä ne elävät. Mutta hiljattain, tänä syksynä, vangittiin ukko Champmathieu omenanvarkaudesta, erään ... no, nimi on yhdentekevä! Varkaus, kapuaminen muurin yli, katkaistuja oksia. Champmathieu pistetään siis kiinni. Tavattiin vielä omenapuun oksa kädessä. Äijä rautoihin. Tähän asti on siis juttu sangen yksinkertainen. Mutta nyt tapahtuu kummia.

Kun paikkakunnan oma vankila on huonossa kunnossa, katsoo tutkintotuomari parhaaksi lähettää Champmathieu Arrasiin, missä on varsinainen maakunnan vankila. Tässä Arrasin vankilassa on muuan entinen rangaistusvanki Brevet, joka istuu ties mistä syystä, ja josta hyvän käytöksensä takia oli tehty ovenvartija. Herra pormestari, tuskin on Champmathieu astunut maalle, kun Brevet huudahtaa: 'Ei, mutta tuon miehen minä tunnen! Se on entinen kaleeriorja. Katsokaahan minuun hiukan, ukkoseni! Te olette Jean Valjean!' — 'Jean Valjean! Kuka Jean Valjean?' Champmathieu näyttelee hämmästynyttä. — 'Älä siinä konstaile', sanoo Brevet. 'Sinä olet Jean Valjean! Sinä olet ollut Toulonin vankilassa, kaksikymmentä vuotta sitten. Yhdessä vielä oltiinkin'. — Champmathieu kieltää. Lempo vieköön! Kyllähän sen ymmärtää. Otetaan asiasta selkoa. Tutkitaan hiukan juttua. Saadaan tietoon yhtä ja toista. Tämä Champmathieu on kolmisenkymmentä vuotta takaperin ollut puiden karsijana useissa paikoin, mutta pääasiallisesti Faverollesissa. Siellä haihtuivat hänen jälkensä. Kauvan aikaa myöhemmin nähdään hänet Auvergnessä; sitten Pariisissa, missä hän sanoo olleensa vaunuseppänä, ja hänen tyttärensä oli muka ollut siellä myöskin pesijättärenä, mutta sitä ei ole todistettu; lopuksi tälläkin seudulla. Mitä oli siis ollut tämä Jean Valjean ennen joutumistaan linnaan raskaan varkausyrityksensä takia? Puiden karsija. Missä? Faverollesissa. Toinen seikka. Tämän Valjeanin ristimänimi oli Jean, ja hänen äitinsä sukunimi oli Mathieu. Mikä onkaan siis luonnollisempaa ajatella kuin että hän otti vankilasta päästyään äitinsä nimen, piiloutuakseen sen taakse, ja että hänen nimekseen siis tuli Jean Mathieu? Hän menee Auvergneen. *Jeanista* muovaa seudun ääntämistapa *Chanin*: hän saa nimen Chan Mathieu. Miehemme ei pane vastaan, ja niin hänestä tulee Champmathieu. Olette kai ymmärtänyt? Tiedustellaan Faverollesista. Jean Valjeanin perhettä ei siellä enää ole. Ei tiedetä, minne se on painunut. Kuten tietänette, tapahtuu näillä seuduin usein tällaisia perheiden häviämisiä. Etsitään, ei mitään löydetä. Kun eivät moiset ihmiset ole lokaa, ovat ne tomua. Ja kun jutun alku ulottuu kolmekymmentä vuotta taaksepäin, ei löydy enää Faverollesissa ketään, joka tuntisi Jean Valjeanin. Tiedustellaan Toulonista. Brevetä lukuunottamatta on vain kaksi vankia, jotka ovat nähneet Jean Valjeanin. Ne ovat ikuisiksi tuomitut Cochepaille ja Chenildieu. Ne tuotetaan vankilasta paikalle. Heille näytetään tuo luuloteltu Champmathieu. He eivät epäröi hetkeäkään. He todistavat niinkuin Brevetkin: mies on Jean Valjean. Sama ikä: viisikymmentäneljä vuotta, sama pituus, sama näkö, vallan sama mies, kyllä se on hän. Asian ollessa tällä kohdalla lähetin minä ilmiantoni Pariisiin. Minulle vastattiin, että minä hulluja hupsin ja että Jean Valjean istuu Arrasissa oikeuden käsissä. Ymmärrätte helposti, miten tämä hämmästytti minua, minua, joka luulin päässeeni täällä samaisen Jean Valjeanin jäljille! Kirjotin herra tutkintatuomarille. Hän puhuu minulle Champmathieusta..."

"Entä sitten?" katkaisi herra Madeleine.

Javert vastasi yhtä tyynenä, yhtä alakuloisena:

"Herra pormestari, totuus on totuus. Minä olen kovin pahoillani, mutta se mies on kuin onkin Jean Valjean. Minäkin hänet siksi tunsin".

Herra Madeleine virkkoi hyvin matalalla äänellä:

"Oletteko varma?"

Javert nauroi tuota sääliväistä naurua, joka lähtee syvästä vakaumuksesta: "Vai varmako!"

Sitten viipyi hän hetkisen ajatuksissaan hypistellen koneenomaisesti sahajauhoa, jota oli pöydällä pienessä puukupissa musteen kuivattamista varten, ja jatkoi:

"Ja nyt kun minä olen nähnyt oikean Jean Valjeanin, en enää ymmärrä, miten olen voinut epäilläkään ketään muuta. Pyydän Teiltä anteeksi, herra pormestari".

Lausuessaan nämä rukoilevat ja vaikeat sanansa miehelle, joka kuusi viikkoa aikaisemmin oli nöyryyttänyt häntä koko vahtimiehistön läsnäollessa ja tiuskaissut: ulos! oli tässä ylpeän Javertin kääntymisessä hänen tietämättäänkin jonkunlaista suoraa arvokkuutta. Herra Madeleine vastasi hänen pyyntöönsä vain tällä tuimalla kysymyksellä:

"Ja mitä se mies itse sanoo?"

"Siinäpä sitä ollaan, herra pormestari, juttu on huono. Jos se on Jean Valjean, niin on kysymyksessä uudistettu rikos. Lapsi kun hyppää muurin yli, taittaa oksan, sieppaa omenoita, niin se on vain pientä koirankuria; miehelle on se pahanteko; rangaistusvangille on se rikos. Muurin yli hyppääminen ja varkaus, molemmat ovat tapahtuneet. Juttu ei kuulu enää järjestyspoliisille, se kuuluu rikosoikeudelle. Kysymyksessä ei ole enää muutamain päivän vesi ja leipä, vaan kaleerivankila iki-ajoiksi. Ja sitten on se pikku savoijalaisen juttu, joka toivottavasti myös selviää. Hitto vieköön; onpa siinä kestämistä yhdelle miehelle, vai miten? Kyllä, ehkä jollekin toiselle, mutta ei Jean Valjeanille. Sillä Jean Valjean on ovela. Siitäkin minä hänet tunnen. Joku toinen jo luulisi, että nyt hukka perii; hän menoaisi, hän huutaisi, pata porajaa tulella, hän ei tahtoisikaan olla Jean Valjean j.n.e. Mutta hän ei ole ymmärtävinään hölyn pölyä koko jutusta, hän sanoo: 'Minä olen Champmathieu, ja siitä en hellitä!' Hän hämmästelee, hän töllistelee, on muka niin parempi. Oh! Kyllä se veijari osaa pelinsä. Mutta saman tekevä, todistukset ovat selvät. Neljä henkilöä tuntee hänet,

kyllä tuo vanha konna nyt lukunsa kuulee. Asia on Arrasin rikosoikeuden tutkittavana. Minäkin menen sinne todistamaan. Olen saanut jo haasteen".

Herra Madeleine oli jälleen syventynyt työhönsä, tarttunut asiakirjavihkoonsa, jota hän nyt rauhallisesti selaili, lukien ja kirjoitellen väliin hyvin touhuissaan. Hän kääntyi Javertiin päin:

"Riittää, Javert. Itse asiassa huvittavat nämä yksityiskohtat minua sangen vähän. Me vaan aikaa suotta kulutamme, ja kiireelliset asiat odottavat. Javert, menkää heti tuon hyvän eukko Buseaupiedin luo, joka myy yrtejä Saint-Saulven kadun kulmassa. Sanokaa hänelle, että hänen tulee ajaa kannettansa kuorma-ajuri Pierre Chesnelongia vastaan. Tämä mies on raaka ja huolimaton, joka on ollut vähällä murskata tämän naisen ja hänen lapsensa. Hänen täytyy saada rangaistuksensa. Sitten menette Te herra Charcellayn luokse Montre-de-Champignyn kadulle. Hän valittaa, että viereisen talon räystäskouru ajaa kaiken sadeveden hänen puolelleen ja kaivaa hänen talonsa perustuksia. Sen jälkeen käytte Te tutkimassa niitä järjestysrikkomuksia, joita on minulle ilmoitettu Guibourgin kadulta leski Doriksen luota ja Garraud-Blancin kadulta rouva Renée le Bossén luota, sekä teette pöytäkirjat. Mutta siinä on Teille ehkä liiaksikin tehtävää. Teidänhän tulee poistua joksikin aikaa? Ettekö sanonut lähtevänne Arrasiin tuon äskeisen asian vuoksi viikon tai parin kuluttua?..."

"Ennemmin, herra pormestari".

"Milloin sitte?"

"Minähän jo luullakseni sanoinkin herra pormestarille, että juttu on esillä huomenna ja että minä lähden kyytivaunuilla jo tänä yönä".

Herra Madeleine teki huomaamattoman eleen.

"Ja kauvanko juttu kestää?"

"Korkeintaan päivän. Tuomio julistetaan viimeistään huomenna myöhään illalla. Mutta minä en jää tuomiota odottamaan, jonka minä jo edeltä päin arvaan. Annettuani todistukseni palaan heti tänne takaisin".

"Hyvä", sanoi herra Madeleine.

Ja hän viittasi Javertia poistumaan.

Javert ei liikahtanut.

"Anteeksi, herra pormestari", sanoi hän.

"Mitä vielä?" kysyi herra Madeleine.

"Herra pormestari, pyydän yhä vielä muistuttaa yhtä asiaa".

"Mitä?"

"Että minut pitää erotettaman virastani".

Herra Madeleine nousi seisoalleen.

"Javert, Te olette kunnian mies ja minä panen Teihin suurta arvoa. Te liiottelette rikkomustanne. Sekin oli loukkaus, joka koski vain minua yksityisesti. Javert, Te ansaitsette nousta, ettekä laskea. Tahdon, että Te pysytte paikallanne".

Javert katsahti herra Madeleineen tuolla vilpittömällä silmäyksellään, jonka pohjassa luuli näkevänsä hänen ahdasalaisen, mutta jäykän ja puhtaan omantuntonsa, ja hän sanoi tynnosti:

"Herra pormestari, siihen en voi suostua".

"Toistan vieläkin", vastusti herra Madeleine, "että asia koskee vain minua".

Mutta omille ajatuksilleen uskollisena jatkoi Javert:

"Mitä liiottelemiseen tulee, niin en minä liiottele lainkaan. Ajattelen näin. Minä epäilin Teitä syyttömästi! Sehän ei ole mitään. Meidän oikeutemme on epäillä, vaikka tässä epäilemisessä voidaankin mennä liian pitkälle. Mutta kun minä ilman todisteita, vihan puuskauksessa, kostoja etsien ilmiannoin Teidät rangaistusvangiksi, Teidät, kunnianarvoisen vanhuksen, pormestarin, hallitusmiehen! niin tapahtui siinä raskas, sangen raskas rikos. Minä loukkasin esivaltaa Teidän henkilössänne, minä esivallan palvelija! Jos joku minun käskynalaisistani olisi tehnyt sen, minkä minä tein, olisin minä julistanut hänet palvelukseen kelpaamattomaksi ja erottanut virasta. Mitä nyt sanotte? — Sallikaahan, herra pormestari, sananen vielä, olen usein eläissäni ollut ankara. Toisia kohtaan. Se oli oikein. Tein hyvin. Ell'en minä nyt olisi ankara itseäni kohtaan, niin kaikki se, minkä minä olisin oikein tehnyt, muuttuisi vääräksi. Tuleeko minun säästää itseäni enemmän kuin muita? Ei. Mitä! Kykenisinkö minä rankaisemaan vain muita, enkä itseäni! Silloinpa minä olisin kurja ihminen! Silloin olisivat oikeassa ne, jotka sanovat: Tuo Javert-lurjus! Herra pormestari, minä en toivo, että Te kohtelisitte minua hyvyydellä, Teidän hyvyytenne on synnyttänyt minussa paha verta, kun se osottautui muille, minä en halua sitä itselleni osotettavaksi. Hyvyys, joka asettaa yleisen naisen kunniallisen kansalaisen yläpuolelle, poliisipalvelijan pormestaria korkeammalle, alemman ylempäänsä arvokkaammaksi, sellainen hyvyys on minun mielestäni huonoa hyvyyttä. Tämä hyvyys hajottaa yhteiskunnan liitoksia. Hyvä Jumala! On varsin helppoa olla hyvä, mutta vaikeampaa on noudattaa oikeutta. Katsokaahan! jos Te olisitte ollut se, joksi minä Teitä luulin, en

minä olisi suinkaan ollut hyvä Teitä kohtaan, sen olisitte saanut nähdä! Herra pormestari, minun tulee kohdella itseäni niinkuin kohtelisin muita. Kun minä pahantekijöitä rankaisin, kun minä hirtehisää säälimättömästi pitelin, sanoin usein itselleni: 'Jos sinä veikkoseni milloin kompastut; jos minä sinut virheestä tavotan, varo silloin!' — Nyt minä olen kompastunut, nyt minä olen itseni virheestä tavottanut, sitä pahempi! Hyvä, kun ajetaan pois, erotetaan virasta, rangaistaan! Onhan minulla terveet käsivarret, minä rupeaisin maantöihin, yks' kaikki se minulle. Herra pormestari, virkakunnan etu vaatii varottavaa esimerkkiä. Minä pyydän yksinkertaisesti komisario Javertin erottamista".

Kaikki tämä lausuttiin nöyrän ylpeällä, masennetun vakuuttavalla äänenpainolla, mikä loi jonkunlaista outoa suuruutta tähän kummalliseen, läpirehelliseen mieheen.

"Saammepa nähdä", virkkoi herra Madeleine.

Ja hän ojensi Javertille kätensä.

Javert peräytyi askeleen ja sanoi peljästyneenä:

"Anteeksi, herra pormestari, mutta se ei käy laatuun. Pormestari ei ojenna kättään sala-urkkijalle".

Ja hampaittensa välistä mutisi hän:

"Sala-urkkija, niin; siitä hetkestä, kun olen käyttänyt väärin poliisivaltaani, olen vain kurja sala-urkkija".

Sitten kumarsi hän syvään ja astui ovelle.

Siinä kääntyi hän ympäri ja sanoi, silmät maahan luotuina:

"Herra pormestari, minä toimitan palvelusta siksi, kunnes paikkani täytetään".

Hän läksi. Herra Madeleine kuuli ajatuksiin vaipuneena hänen lujain, varmojen askeltensa etenevän käytävän kivilattialla.

SEITSEMÄS KIRJA

CHAMPMATHIEUN JUTTU

l.

Sisar Simplice.

Tapaukset, joista alempana puhumme, eivät ole kaikki tulleet tunnetuiksi Montreuil-sur-Merissä; mutta sekin vähä, mikä niistä joutui yleisempään tietoon, jätti kaupunkiin

sellaisen muiston, että muodostuisi huomattava aukko tähän kirjaan, ell'emme kertoisi niitä pienimpiä yksityiskohtiaan myöten.

Näissä yksityiskohdissa on lukija löytävä pari kolme mahdottomalta näyttävää seikkaa, jotka me kuitenkin esitämme totuutta kunnioittaaksemme.

Sen päivän iltana, jolloin Javert oli käynyt hänen luonaan, meni herra Madeleine tapansa mukaan katsomaan Fantinea.

Ennen kuin astui Fantinen huoneeseen, pyysi hän sisar Simpliceä puheilleen.

Ne kaksi nunnaa, jotka hoitivat sairaalaa, kuuluivat lazaristi-liittoon kuten kaikki laupeudensisaret. Heidän nimensä olivat sisar Perpetua ja sisar Simplice.

Sisar Perpetua oli tavallinen maalaiseukko, joka oli ilman sen syvempää kutsumusta ruvennut laupeudensisareksi ja joka oli astunut Herran palvelukseen aivan kuin johonkin virkapaikkaan. Hänestä oli tullut nunna aivan samoin kuin jostakin toisesta olisi tullut keittäjätär. Tämä tyyppi ei ole lainkaan harvinainen. Veljes- ja sisarkunnat ottavat mielellään joukkoihinsa tätä karkeata talonpoikaista tavaraa, josta helpolla voi muovata kapusiinimunkin tai ursuliina-nunnan. Heitä voi sopivasti käyttää raskaampien, karkeampien töiden toimittajina. Härkäpaimenen muuttaminen karmeliittimunkiksi käy päinsä ilman suurempia vaikeuksia; edellisestä tulee jälkimäinen hyvin vähällä työllä; maalaishämeen ja luostarin yhteinen tietämättömyys on sopivana muuttumisperustana, ja se asettaa heti moukan munkin tasalle. Mekkoa vain hiukan avarammaksi ja siitä syntyy munkin kaapu. Sisar Perpetua oli väkevä, rohkea, rehellinen, punanaamainen nunna, kotoisin Marinesista Pontoisen läheltä, joka veisasi virsiä, äkäili, sekoitti lääkejuomaan sokeria potilaan tekopyhyyden tai ulkokultaisuuden mukaan, joka oli tyyli sairaille, yrmy kuoleville, heittäen heille Jumalan melkein vasten kasvoja ja ahdistuksen kuoleman kanssa kamppailevaa vihaisilla rukouksillaan.

Sisar Simplice oli valkea kuin vaha. Sisar Perpetuan rinnalla oli hän kuin vahakynntilä talikynntilän rinnalla. Vincentius Paulus on jumalaisesti määritellyt laupeudensisaren olennon seuraavilla ihanoilla sanoillaan, jossa hän yhdistää suuren vapauden suureen orjuuteen: "Heillä on luostarina vain sairaiden talo, koppina vuokrahuone, kappelina seurakunnan kirkko, holvikäytävänä kaupungin kadut tai sairaalain salit, muurina tottelevaisuus, ristikkoporttina jumalanpelko, huntuna kainous". Tämä ihanne oli toteutunut sisar Simplicessä. Kukaan ei olisi voinut sanoa sisar Simplicen ikää; hän ei ollut koskaan ollut nuori, eikä näyttänyt taas koskaan tarvitsevan tulla vanhaksi. Hän oli hiljainen, vakava, rakastettava, vaitelias henkilö — emme rohkene sanoa nainen, eikä hän ollut milloinkaan valehdellut. Hän oli niin hento, että olisi

luullut hänen särkyvän; mutta hän oli lujempi kuin kallio. Hän kosketteli kärsivää hienoilla, puhtailla, ihastuttavilla sormillaan. Hänen puheessaan oli niin sanoaksemme hiljaisuutta; hän puhui juuri niin paljon kuin välttämättömintä oli, hänellä oli äänensävy, joka olisi samalla kertaa sopinut rippituoliin ja hurmannut salongin. Tämä hento olento pukeutui karkeasta villakankaasta tehtyihin vaatteisiin, niin että hänellä täten oli alituinen muistuttaja taivaasta ja Jumalasta. Puhukaamme laveammalta eräästä seikasta. Sisar Simplicen luonteenomaisin piirre oli se, ett'ei hän ollut koskaan valehdellut, ett'ei hän ollut koskaan puhunut jonkun edun takia, tai vaan välinpitämättömydessä muuta kuin puhtainta totta; se oli hänen hyveidensä huippu. Hän oli sisarkunnassa tullut kuuluisaksi tästä järkähtämättömästä totuudenrakkaudestaan. Pappi Sicard puhuu sisar Simplicestä kirjeessään kuuromyökkä Massieulle. Kuinka vilpittömiä ja puhtaita olemmekaan, rumentaa meidän puhtautemme pintaa aina jonkun viattoman pikku valheen halkeama. Mutta hänen laitansa ei ollut niin. Onko sellaista olemassakaan kuin pikku valhe? Valehtelevä on ehdottomasti pahasta. Vähän valehtelevä ei ole mahdollista; joka valehtelee, valehtelee koko valheen: valehtelevä kuuluu pahanhengen olemukseen; Saatanalla onkin kaksi nimeä: Saatan ja Valhe. Niin hän ajatteli. Ja niinkuin hän ajatteli, niin hän myös toimi. Siitä johtui tuo valkeus, josta olemme puhuneet, valkeus, joka peitti hohteellaan hänen huulensa ja silmänsäkin. Hänen hymyilynsä oli valkea, hänen katseensa valkea. Ei näkynyt ainuttakaan hämähäkinverkkoa, ei tomunhiventäkään tämän omantunnon akkunaruudussa. Astuessaan pyhän Vincentius Pauluksen[61] sisarkuntaan oli hän erikoisesta valinnasta ottanut nimekseen Simplice. Sisilialainen Simplicehän oli näet se pyhimys, joka antoi mieluummin repiä molemmat rintansa kuin vastasi olevansa syntynyt Segestassa, vaikka hän oli syntynyt Syrakusassa, valhe, joka olisi hänet pelastanut. Tämä suojeluspyhimys sopi tälle sielulle.

Sisar Simplicellä oli sisarkuntaan astuessaan ollut kaksi virhettä, joista hän oli vähitellen kokenut vapautua; hän oli ollut erikoisesti mielistynyt kaikenlaisiin herkkuihin ja hänellä oli ollut suuri halu saada kirjeitä. Hän ei lukenut mitään muuta kuin erästä latinankielistä rukouskirjaa, jossa paino oli hyvin suurta. Latinaa hän ei ymmärtänyt, mutta kirjan hän ymmärsi.

Tämä hurskas neitsyt oli erittäin mieltynyt Fantineen, jossa hän luultavasti tunsi salatun hyveen piilevän, ja hän oli antautunut melkein yksistään häntä hoitamaan.

Herra Madeleine vei sisar Simplicen syrjään ja uskoi Fantinen hänen huostaansa äänessään outo värähdys, jonka sisar myöhemmin muisti.

Sitten meni hän Fantinen luo.

Fantine odotti joka päivä herra Madeleinen ilmestymistä kuin odotetaan lämmön ja ilon sädettä. Hän sanoi sisarille: "Tunnen eläväni vain silloin, kun herra pormestari on luonani".

Sinä päivänä oli hän kovassa kuumeessa. Heti nähdessään herra Madeleinen kysyi hän:

"Entä Cosette?"

Madeleine vastasi hymyillen:

"Hän tulee pian".

Herra Madeleine puheli Fantinen kanssa tavalliseen tapansa. Mutta hän jäi kokonaiseksi tunniksi puolen tunnin asemesta, Fantinen suureksi tyydytykseksi. Hän antoi kaikille tuhannet neuvot ja ohjeet, jott'ei sairaalta mitään puuttuisi. Huomattiin, että hänen kasvoilleen levisi hetkiseksi hyvin synkkä pilvi. Mutta sehän oli vallon luonnollista, koska tiedettiin lääkärin kuiskanneen hänen korvaansa: "Hänen tilansa huononee arveluttavasti".

Sitten palasi hän jälleen kaupungintaloon, ja juoksupoika näki hänen tarkasti tutkivan työhuoneen seinälle ripustettua Ranskan tiekarttaa. Hän kirjotti lyijykynällä muutamia numeroita paperipalaselle.

2.

Mestari Scaufflairen terävänäköisyys.

Virkatalostaan lähti hän erään kaupungin toisessa päässä asuvan flanderilaisen Scaufflaerin — ranskalainen muodostus Scaufflaire — luo, joka vuokrasi hevosia ja "rattaita millaisia tahansa".

Tullakseen tämän Scaufflairen luo olisi lyhin tie ollut kulkea muuatta hyvin vähän käytettyä katua, jonka varrella oli sen seurakunnan pappila, mihin herra Madeleinekin kuului. Kirkkoherra oli, niin puhuttiin, hyvin kunnianarvoisa, viisas ja hyvä mies. Sillä hetkellä, kun herra Madeleine saapui pappilan kohdalle, oli kadulla vain yksi kulkija, ja tämä kulkija huomasi seuraavaa: päästyään pappilan ohi pysähtyi herra pormestari, jäi hetkiseksi paikalleen, palasi sitten takaisin entisiä jälkiään aina pappilan pääovelle asti; ovi oli tavallinen talojen pääovi rautakolkuttimineen. Hän tarttui nopeasti kolkuttimeen ja kohotti sitä; sitten pysähtyi hän jälleen ja jäi taas ikäänkuin miettimään, ja muutamain silmänräpäysten kuluttua laski hän kolkuttimen hiljaa vaipumaan alas, pudottamatta sitä äkkiä, niinkuin on tapana, ja jatkoi matkaansa oudon kiireesti.

Herra Madeleine tapasi mestari Scaufflairen kotona siloja paikkaamassa.

"Mestari Scaufflaire", kysyi hän, "onko Teillä hyvää hevosta?"

"Herra pormestari", vastasi flanderilainen, "kaikki hevoseni ovat hyviä. Millainen se hyvä hevonen on Teidän mielestänne?"

"Sellainen, joka voi kulkea kaksikymmentä lieutä päivässä".

"Saakeli!" hämmästeli flanderilainen, "kaksikymmentä lieutä!"

"Niin".

"Ja rattaat perässä?"

"Niin".

"Ja kauvanko se saisi levätä matkan jälkeen?"

"Sen täytyy tarvittaissa voida lähteä seuraavana aamuna".

"Ja taas sama matka?"

"Niin".

"Saakeli! Saakeli! Kaksikymmentä lieutä?"

Herra Madeleine veti taskustaan paperipalasen, jolle hän oli piirtänyt numeroita. Hän näytti sitä flanderilaiselle. Numerot olivat 5, 6 ja 8,5.

"Kuten näette", sanoi hän, "yhteensä yhdeksäntoista ja puoli, pyörein luvuin kaksikymmentä lieutä".

"Herra pormestari", virkahti flanderilainen, "kyllä me pulasta selviämme. Pieni valkea hevoseni. Olette kai nähnyt sen joskus juoksevan. Se on sellainen pikku elukka alisesta Boulognesta. Se on kuin tuli ja leimaus. Siitä aiottiin ensin ratsuhevosta. Mutta sepäs potki ja loikki ja pudotti kaikki seljästään. Huomattiin siinä vikurin vikaa, eikä tiedetty mihin pistää. Minä ostin sen. Minä panin sen rattaiden eteen. Herra, sitä se juuri tahtoikin; nyt se on säyseä kuin tyttönen vaan ja menee että korvissa vinkuu. Mutta äläpäs nouse selkään! Se ei millään juonella halua ruveta ratsuhevoseksi. Kullakin on omat mielitekonsa. Vetääkö? Aivan kernaasti! Kantaako? Älä puhukaan! Täytyy uskoa, että näin se itsekseen tuumailee".

"Ja se jaksaa sen matkan?"

"Se jaksaa ne kaksikymmentä lieutä. Aina täyttä laukkaa, ja vähemmässä kuin kahdeksassa tunnissa. Mutta seuraavilla ehdoilla".

"Antakaahan kuulua".

"Ensiksikin tulee Teidän antaa sen puhaltaa tunnin verran matkan puolivälissä; sille pitää antaa ruokaa, ja sen syödessä täytyy seisoa vieressä, muuten majatalon renkipoika varastaa kaurat; sillä minä olen huomannut, että majataloissa juovat tallipojat kauran paljota useammin suihinsa kuin hevoset saavat sitä syödäkseen".

"Kyllä varotaan".

"Toiseksi... Itsekö herra pormestari rattaita tarvitsee?"

"Niin".

"Osaako herra pormestari ajaa?"

"Osaan".

"No, sitten kai herra pormestari matkustaa yksin, ilman tavaroita, jott'ei kuorma tulisi suotta raskaaksi".

"Sovittu".

"Mutta kun ei herra pormestarilla ole ketään muassaan, täytyy Teidän itse ottaa vaivaksenne vahtia kouroja".

"Se on sanottu".

"Vaadin kolmekymmentä frangia päivältä. Lepuutuspäivät siihen luettuina. Ei äyriäkään vähemmän, ja sitä paitsi tulee elukan ruoka myös herra pormestarin laskuun".

Herra Madeleine otti kukkarostaan kolme napoleonia ja laski ne pöydälle.

"Siinä kahden päivän maksu etukäteen".

"Neljänneksi, moista matkaa varten olisivat tavalliset kärryt liian painavat ja rasittaisivat liiaksi hevosta. Herra pormestarin täytyy suostua matkustamaan niillä keveillä pikku-rattailla, jotka minulla on".

"Suostun".

"Ne ovat kevyet, mutta avonaiset".

"Yhdentekevä minulle".

"Onko herra pormestari ajatellut, että nyt on kolea syksy, melkein talvi?..."

Herra Madeleine ei vastannut. Flanderilainen jatkoi:

"Että nyt on hyvin kylmä?"

Herra Madeleine pysyi yhä vaiti. Mestari Scaufflaire yritti:

"Että voi sadekin tulla?"

Herra Madeleine kohotti päänsä ja sanoi:

"Rattaiden ja hevosen täytyy olla minun taloni edustalla huomenna kello puoli viisi aamulla".

"Sovittu asia, herra pormestari", vastasi Scaufflaire. Sitten jatkoi hän raapien peukalonsa kynnellä pöydästä muuatta likapilkkaa ja kasvoilla tuo huoleton ilme, jonka alle flanderilaiset osaavat niin mainiosti kätkeä oveluutensa:

"Minä tässä kovin mietin erästä asiaa. Herra pormestari ei ole vielä sanonut, minne hän aikoo. Minne herra pormestari aikoo?"

Sitä oli hän miettinyt heti keskustelun alkaessa, mutta hän ei tiennyt, miksi hän ei ennemmin ollut uskaltanut tehdä tätä kysymystä.

"Onko teidän hevosellanne vahvat etujalat?" kysyi herra Madeleine.

"On kyllä, herra pormestari. Kunhan vähän pitelette alamäissä. Onko sillä tiellä paljon alamäkiä, jota Te aiotte kulkea?"

"Muistakaa nyt, että tulette täsmälleen kello puoli viisi aamulla taloni edustalle", vastasi herra Madeleine. Ja hän läksi.

Flanderilainen jäi "aivan ällistyksiinsä", kuten hän itse myöhemmin selitti.

Noin parin kolmen minuutin kuluttua herra pormestarin lähdöstä avautui ovi jälleen; tulija oli herra pormestari.

Hän oli yhä yhtä levollinen ja mietteliäs.

"Herra Scaufflaire", sanoi hän, "mihin summaan arvioitte hevosen ja sen kantamat rattaat, jotka minulle vuokraatte?"

"Rattaita vedetään, herra pormestari", nauroi flanderilainen leveästi.

"Olkoonpa niinkin. Mutta asiaan!"

"Haluaako herra pormestari ostaa ne?"

"En, mutta kaikkien tapausten varalle tahdon antaa niistä takauksen. Palattuani annatte rahat minulle takaisin. Mihin summaan arvioitte siis rattaat ja hevosen?"

"Viiteensataan frangiin, herra pormestari".

"Kas tässä".

Herra Madeleine laski setelin pöydälle, läksi eikä enää palannut.

Mestari Scaufflairea harmitti suunnattomasti, ett'ei ollut pyytänyt tuhatta frangia. Muuten ei hevosen ja rattaiden arvo summakaupallakaan ollut sataa kultarahaa suurempi.

Flanderilainen huusi vaimonsa ja kertoi hänelle tapahtuman. Minne hitossa aikoo herra pormestari? Pidettiin neuvottelu. — "Hän menee Pariisiin", sanoi vaimo. — "Sitä en usko", sanoi mies. Herra Madeleine oli unohtanut takanotsalle paperipalasen, johon hän oli piirtänyt numeronsa. Flanderilainen rupesi sitä tutkimaan.

"Viisi, kuusi, kahdeksan ja puoli? Tuo merkitsee varmaankin majatalojen väliä". Hän kääntyi vaimoonsa päin. — "Jopa keksin". — "Mitä?" —

"Täältä on viisi lieutä Hesdiniin, Hesdinistä kuusi lieutä Saint-Poliin, Saint-Polista kahdeksan ja puoli Arrasiin!"

Sillävälän oli herra Madeleine saapunut kotiinsa.

Palatessaan mestari Scaufflairen luota oli hän valinnut pisimmän tien, ikäänkuin pappilan ovi olisi ollut kiusauksena ja ikäänkuin olisi hän tahtonut sitä välttää. Hän nousi huoneeseensa ja sulkeutui sinne, mikä oli varsin luonnollista, hänen tapansa kun oli käydä aikaisin levolle. Mutta tehtaan portinvartijatar, joka oli samalla herra Madeleinen ainoa palvelija, huomasi valon sammuneen hänen huoneessaan kello puoli yhdeksältä, ja hän puhui siitä kotiutuvalle rahastonhoitajallekin, lisäten:

"Onkohan herra pormestari sairas? Minusta oli hän niin kummallisen näköinen".

Tämä rahastonhoitaja asui huoneessa, joka oli juuri herra Madeleinen huoneen alla. Hän ei kiinnittänyt lainkaan huomiota portinvartijattaren sanoihin, paneutui levolle ja nukkui. Puoliyön aikaan heräsi hän äkkiä; hän oli unensa läpi kuullut melua yläpuoleltaan. Hän kuulosti. Oli niinkuin olisi kävelty edes takaisin siellä huoneessa hänen päänsä päällä. Hän kuulosti tarkemmin ja tunsu herra Madeleinen käynnin. Tämä tuntui hänestä oudolta; tavallisesti ei herra Madeleinen huoneesta kuulunut vähintäkään melua ennen ylösnousun aikaa. Hetkistä myöhemmin kuulusti rahastonhoitajasta niinkuin olisi laatikoita avattu ja suljettu. Sitten sysättiin jotain huonekalua, sitten oli kaikki hiljaa, kunnes käynti taas alkoi. Rahastonhoitaja kohousi istualleen, karisti unet silmistään, katseli, tähysteli ja huomasi lasistaan valaistun akkunan punertavan heijastuksen vastakkaisella muurilla. Päätäten säteiden suunnasta voi valo lähteä vain herra Madeleinen huoneesta. Heijastus värisi ja lekkui,

aivan kuin johtuisi se pikemmin takkavalkeasta kuin kynttilästä. Akkunapuitteiden varjoa ei siihen kuvastunut, mikä osotti akkunan olevan sepo seljällään. Tämä akkunan auki-olo näin kylmällä ilmalla oli suorastaan hämmästyttävää.

Rahastonhoitaja nukkui uudestaan. Parisen tuntia myöhemmin heräsi hän jälleen. Sama hidas, säännöllinen käynti kaikui yhäti hänen yläpuoleltaan.

Heijastus väikkyi yhä muurilla, mutta se oli jo kalpea ja rauhallinen kuin lampun tai kynttilän säteily. Akkuna oli yhä auki.

Katsokaamme, mitä herra Madeleinein huoneessa tapahtui.

3.

Myrsky ihmissielussa.

Lukija on varmaankin arvannut jo, että herra Madeleine on juuri Jean Valjean.

Me olemme usein pilkistäneet tämän sielun syvyyksiin; hetki on tullut katsahtaa sinne jälleen. Me käymme siihen liikutetuin mielin ja vapisten. Ei löydy mitään kauhistuttavampaa kuin tällainen tarkastelu. Hengen silmä ei voi missään löytää häikäisevämpää valoa tai synkempää pimeyttä kuin ihmissielussa; se ei voi nähdä mitään pelottavampaa, sekavampaa, salaperäisempää, määrättömämpää. On näky mahtavampi kuin meri, se on taivas; on näky mahtavampi kuin taivas, se on ihmissielu salattuine syvyyksineen.

Ken tahtoisi tehdä runoelman ihmissielusta, olkoonpa vain yhden ainoan ihmisen, olkoonpa vain kaikkein halvimman ihmisen, hänen tulisi osata sulattaa kaikki runolajit yhdeksi suureksi, yleväksi runoelmaksi. Ihmissielu on haaveiden, pyyteiden ja pyrkimysten alkumeri, unelmien sulatusahjo, ajatusten kehto, usein ajatusten, joista häpeän puna poskille kohoaa; se on rikkiviisaan järkeilyn tyysija, se on intohimojen taistelutanner. Tunkeudupas eräinä hetkinä jonkun mieltävän ihmisolennon kalpeiden kasvojen läpi ja katso syvemmälle, katso sieluun, katso sinne pimeyteen ja hämärään. Siellä havaitset tyynestä ulkopinnasta huolimatta otteluja mahtavampia kuin Homeron jättiläisten, taisteluja hirveämpiä kuin Miltonin lohikäärmeiden ja vesihirviöiden ja haamujoukkojen, näkyjä kauhistavampia kuin Danten kärsimyskerroksissa. Tämä on kamala tämä äärettömyys, jota jokainen ihminen kantaa povessaan ja johon hän epätoivoissaan kokee sovittaa järkensä aikomuksia ja elämänsä tekoja!

Alighieri kohtasi kerran pelottavan oven, jonka edessä hän epäröi. Mekin seisomme nyt tuollaisen oven edessä, jonka kynnyksellä epäröimme, astuako sisään vai eikö. Mutta me käymme kuitenkin kynnyksen yli.

Meillä on vain hyvin vähän lisättävää siihen, mitä lukija jo tietää Jean Valjeanille tapahtuneen Pikku-Gervaisin kohtauksen jälkeen. Tästä hetkestä alkaen tuli hänestä toinen ihminen. Mitä piispa oli tahtonut hänestä tehdä, sen vei hän itse päätökseen. Se oli enemmän kuin muutos, se oli todellinen kirkastus.

Hänen onnistui pysytellä piilossa ja myydä piispan hopeakalut, joista hän säilytti vain kynttilänjalat ikäänkuin muistoksi; hän kulki kaupungista kaupunkiin, vaelsi läpi Ranskanmaan, saapui Montreuil-sur-Meriin, teki keksinnön, josta olemme puhuneet, toimitti kaiken sen, mistä olemme kertoneet, pääsi lopulta saavuttamattomaan, koskemattomaan asemaan; ja niin eli hän rauhallisesti Montreuil-sur-Merissä, onnellisena, tuntiessaan sydämessään menneisyyden surut ja nähdessään elämänsä loppupuolen peittävän näkymättömiin sen alkupuolen, turvallisena ja toivovana, vain kaksi ajatusta mielessään: salata nimensä ja pyhittää elämänsä hyvyyden töille; päästä pakoon ihmisiä ja palata Jumalan luo.

Nämä kaksi ajatusta olivat hänen sielussaan niin läheisesti toisiinsa liittyneet, että ne muodostivat vain yhden; ne olivat molemmat yhtä valtaavia ja voimakkaita, ja ne hallitsivat hänen pienimpiäkin tekojansa. Tavallisesti olivat ne hyvässä sovussa hänen elämäänsä ohjattaessa; ne käänsivät häntä suruja kohti; ne tekivät hänet hyväntahtoiseksi ja yksinkertaiseksi; ne antoivat hänelle samanlaisia neuvoja. Mutta joskus joutuivat ne ristiriitaan keskenään. Tällaisessa tapauksessa, senhän muistamme, ei mies, jota koko Montreuil-sur-Merin seutu kutsui herra Madeleineksi, epäröinyt hetkeäkään, vaan uhrasi edellisen jälkimäiselle, turvallisuutensa hyveelle. Niin oli hän vastoin kaikkea varovaisuutta ja viisautta säilyttänyt piispan kynttilänjalat, pukeutunut suruun, kutsuttanut luokseen ja kuulustellut kaikkia paikkakunnalle saapuvia savoijalaispoikia, hankkinut tietoja Faverollesin perheistä ja Javertin uhkaavista puheista välittämättä pelastanut vanhan Faucheleventin hengen. Hän näytti ajattelevan niinkuin kaikki ne, jotka ovat elämässään noudattaneet rakkautta, pyhyyttä ja hurskautta, että hänen ensimmäinen velvollisuutensa ei kohdistunut häneen itseensä.

Mutta täytyy sanoa, ett'ei mitään tällaista ollut vielä esiintynyt. Eivät milloinkaan vielä olleet ne kaksi ajatusta, mitkä vallitsivat tätä onnettomuuksien miestä, jonka kärsimyksiä tässä kerromme, joutuneet niin vakavaan taisteluun keskenään. Hän ymmärsi sen hämärästi, mutta syvästi heti Javertin ensimmäisistä sanoista, jotka tämä lausui työhuoneeseen astuessaan. Hetkellä, jolloin niin oudoissa olosuhteissa

lausuttiin nimi, jonka hän oli koettanut haudata mahdollisimman syväälle, valtasi hänet rajaton hämmästys, ja ikäänkuin kohtalonsa kamalan kummallisuuden päihdyttämänä vavahti hän, kuin aavistaen järisyttäviä iskuja; hän kumartui kuin tammi hirmumyrskyn lähetessä, kuin sotilas väkiryynnäköön tullen. Hän tunsu päänsä päälle kokoutuvan synkkiä pilviä, täynnä ukkosta ja salamanvälähdyksiä. Kuunnellessaan Javertin puhetta pisti hänen päähänsä ensin ajatus heti kiiruhtaa antamaan itsensä ilmi, pelastamaan tämän Champmathieun vankilasta ja astumaan itse sijaan; se tuotti tuskaa ja viilsi kuin leikkaus lihaan, sitten se hävisi, ja hän sanoi itselleen: Maltahan! Maltahan! — Hän tukahutti tämän ensimmäisen jalomielisyyden puuskan ja väistyi sankarillisuutta tavoittelemasta.

Olisi epäilemättä ollut sangen kaunista, ellei tämä mies piispan hurskasten sanojen jälkeen, niin monien katumus- ja kieltämys-vuosien jälkeen, edes tällaisessa hirvittävässä asemassa, olisi silmänräpäystäkkään epäröinyt, vaan olisi järkähtämättömästi kulkenut ammottavaa kuilua kohti, jonka pohjalla oli taivas; se olisi ollut kaunista, mutta niin ei tapahtunut. Meidän tulee vaan kertoa, mitä tapahtui tässä sielussa, emmekä me voi siis mitään lisätä tai ottaa pois. Ensi hetkenä vei hänet valtoihinsa itsesäilytys-vaisto; hän kokosi nopeasti ajatuksensa, tukahutti liikatuksensa, huomasi Javertin läsnä-olon, tämän suuren vaaran, peräytyi kauhistuksen koko voimalla tekemästä mitään määrättyä päätöstä, yritti olla lainkaan ajattelematta sitä, mitä hänen nyt tulisi tehdä ja koki jälleen saavuttaa tyyneytensä niinkuin taistelija uudelleen tarttuu pudonneeseen kilpeensä.

Koko lopun päivää oli hän tässä tilassa, myrsky sisässä, syvä rauha ulkopuolella. Hän ryhtyi vain niin sanoaksemme "suojeleviin toimenpiteisiin". Hänen aivoissaan oli vielä kaikki hämää ja sekavaa; myllerrys oli siellä niin valtava, ett'ei hän voinut muodostaa ainuttakaan selvää ajatusta; eikä hän olisi voinut itsestään mitään ilmottaa, paitsi ehkä sen, että hän oli saanut ankaran iskun. Hän meni totuttuun tapaansa Fantinen sairastuvuoteen ääreen, ja jonkunlainen hyvyyden vaisto sai hänet viipymään siellä tavallista kauvemmin, koska hän ymmärsi, että näin tuli tehdä ja että tuli varottaa sisaria hyvin hoitamaan Fantinea siltä varalta, että hänen täytyisi poistua. Hän tunsu sekavasti että hänen ehkä täytyisi mennä Arrasiin, ja vaikk'ei hän ollut lainkaan päättänyt lähteä tälle matkalle, ajatteli hän kuitenkin, että suojassa kun oli kaikilta epäluuloilta, sopisi hänen varsin hyvin käydä katsomassa mitä tapahtuisi, ja niin tilasi hän Scaufflairen hevosen ja rattaat, ollakseen valmiina kaikkien tapausten varalle.

Hän söi päivällisensä melkoisella ruokahalulla.

Tultuaan huoneeseensa rupesi hän miettimään.

Hän tutki asemaa ja huomasi sen kauhistuttavaksi; niin kauhistuttavaksi, että hän kesken mietteitään selittämättömän tuskan valtaamana nousi tuoliltaan ja väänsi ovensa säppiin. Hän pelkäsi jonkun onnettomuuden vielä pyrkivän sisään. Hän varustautui mahdollisuuksia vastaan.

Hetkistä myöhemmin puhalsi hän kynttilänsä sammuksiin. Se kiusasi häntä.

Hänestä tuntui, että joku voi sen nähdä.

Kuka joku?

Voi! Se, minkä hän oli tahtonut oven taakse jättää, se oli astunut sisään; se, minkä hän oli tahtonut pimeyteen peittää, katseli häntä hellittämättömästi. Hänen omatuntonsa.

Hänen omatuntonsa, s.t.s. Jumala.

Mutta ensi hetkellä sai hän itsensä petetyksi. Hän oli tuntevinaan varmuutta ja yksinäisyyttä. Oven lukottuaan luuli hän olevansa saavuttamattomissa. Kynttilän sammutettuaan luuli hän olevansa näkymättömissä. Silloin pääsi hän itsensä valtiaaksi; hän laski kyynärpäänsä pöydälle, nojasi päänsä käteensä ja ryhtyi ajattelemaan pilkkosen pimeässä.

"Missä minä olen? — Enkö uneksi? — Mitä olen kuullut? — Onko varmasti totta, että olen nähnyt tuon Javertin ja että hän puhui minulle niin? — Kuka on tämä Champmathieu? — Onko hän siis minun näköiseni? — Onko se mahdollista? Kun ajattelen, että eilen olin vielä niin rauhallinen, enkä osannut mitään epäilläkään! — Mitä minä eilen tähän aikaan teinkään? — Mitä tämä tapaus oikeastaan merkitsee? — Miten se tulee päätymään? — Mitä tehdä? —"

Näin hän tuskissaan mietti. Hänen aivonsa olivat kadottaneet voimansa säilyttää ajatuksia, jotka tulivat ja menivät kuin meren aallot, ja hän tarttui kaksin käsin otsaansa niitä pysähdyttääkseen.

Tämä myllerrys, joka kaatoi hänen tahtonsa ja järkensä ja josta hän koki päästä selvyteen ja johonkin varmaan päätökseen, tuotti hänelle vain tuskaa; ei valon häivettäköön näkynyt.

Hänen päätänsä poltti. Hän meni akkunan ääreen ja avasi sen selkoseljälleen. Ei ainuttakaan tähteä taivaalla. Hän palasi istumaan pöydän ääreen. Näin kului tunti.

Mutta vähitellen alkoi muodostua hämäriä rajapiirteitä hänen mietiskelyynsä, ja hän saattoi nyt tarkemmin huomata todellisuuden, ei tosin koko asemaa sellaisenaan, mutta muutamia yksityiskohtia. Aluksi pääsi hän selville siitä, että niin tavaton, niin tukala kuin tämä asema olikin, hän oli täydellisesti sen herra.

Hänen hämminkinsä siitä vain kasvoi. Tykkänään riippumatta toimintansa ankaran uskonnollisesta päämäärästä, ei kaikki se, mitä hän oli tähän päivään asti tehnyt, ollut muuta kuin kuopan kaivamista, johon hän voisi haudata nimensä. Mitä hän oli kaikkein eniten pelännyt itsetutkistelunsa hetkinä, unettomina öinä, oli kuulla joskus lausuttavan tätä nimeä; hän sanoi itselleen, että silloin olisi kaikki lopussa; hän pelkäsi, että sinä päivänä, jolloin tämä nimi uudestaan kohoisi esiin, sinä päivänä hävittäisi se myös hänen uuden elämänsä ja ehkäpä hänen uuden sielunsaakin. Hän värisi vain ajatellessaan sellaista mahdollisuutta. Jos joku olisi hänelle sanonut näinä hetkinä, että tulisi vielä sekin aika, jolloin tämä nimi kaikuisi hänen korvissaan, jolloin nämä kamalat sanat, Jean Valjean, äkkiä ponnahtaisivat esiin yöstä ja kohoisivat hänen silmiensä eteen, jolloin tämä kauhista valo, jonka määränä oli hävittää hänen turvallinen salakähmäisyytensä, äkkiä leimahtaisi loimuun hänen päänsä päällä, jos joku olisi sitten sanonut, ett'ei tämä nimi häntä uhkaisu, että tämä valo tekisi pimeyden yhä synkemmäksi, että tämä revitty peite yhä vain salaperäisyyttä enentäisi, että tämä maanjäristys vain vahvistaisi hänen rakennuksensa perustuksia, ett'ei tällä kuulumattomalla tapauksella tulisi olemaan muuta seurausta — mikäli hän vaan itse tahtoi — kuin että se tekisi hänen henkilönsä samalla kertaa kirkkaammaksi ja tutkimattommaksi ja että hän, hyvä ja kunnianarvoisa kansalainen herra Madeleine, pääsisi ristikuulustelustaan tätä Jean Valjeanin haamua vastaan yhä kunnioitetumpana, yhä rauhallisempana ja yhä turvallisempana — jos joku olisi hänelle moista puhunut, olisi hän pudistanut päätään ja pitänyt sellaisia otaksumia mielettöminä. Mutta nythän oli juuri näin käynyt, koko tämä mahdottomuuksien sekamelska oli muuttunut tapahtuneeksi todellisuudeksi, ja Jumala oli sallinut näiden järjettömäin luulottelujen mennä täytäntöön!

Mietiskely toi yhä uutta valoa. Hän sai yhä enemmän ja enemmän selkoa tilastaan.

Hänestä tuntui kuin olisi hän vast'ikänsä herännyt oudosta unesta ja kuin huomaisi hän nyt vasta väristen, turhaan ponnistaen vastaan, liukuvansa kaltevaa pintaa pitkin keskellä synkeintä yötä yhä lähemmäksi ammottavan kuilun reunaa. Hän näki selvästi siellä pimeässä tuntemattoman miehen, muukalaisen, jota kohtalo piti hänenä ja työnsi kuiluun hänen sijastaan. Kuilu ei ennen sulkeutuisi, ennenkuin joku sinne putoaisi, joko sitten hän tai joku muu.

Tarvitsi vain antaa mennä.

Kirkkaus tuli täydelliseksi ja hän tunnusti itselleen tämän: "Hänen paikkansa kaleereilla oli tyhjä, turhaan hän ponnistelisi, se odottaisi häntä yhä, Pikku-Gervaisin ryöstäminen hänet sinne varmasti veisi, tämä tyhjä paikka odottaisi ja vetäisi häntä siksi, kunnes hän sinne joutuisi, siitä ei pääse mihinkään, se ottaa omansa". — Ja

sitten hän ajatteli: Siitä hetkestä lähtien, jolloin hänellä oli sijainen, jolloin eräällä Champmathieulla sattui olemaan huono onni, jolloin hän itse, jota nyt henkilökohtaisesti rangaistusvankilassa edusti tämä Champmathieu, eli yhteiskunnan helmassa herra Madeleinen nimen suojissa, siitä hetkestä lähtien ei hänellä ollut enää mitään peljättävää, kunhan hän vaan ei estäisi ihmisiä sulkemasta tätä Champmathieuta sen häpeän kiven taakse, joka hautakiven tavoin kerran putoaa eikä koskaan enää nouse.

Kaikki tämä oli niin voimakasta, niin rajua ja kummallista, että hänessä tapahtui äkkiä tuollainen kuvaamaton mielenliikutus, jota ei kukaan ihminen koe kahta tai kolmea kertaa elämässään, joka on jonkunlaista omantunnon puistatusta, joka myllertää esiin kaikki sydämen epäilyt, joka on yhdistys ivaa, iloa ja epätoivoa ja jota voisimme nimittää sisäiseksi naurunremahdukseksi.

Hän sytytti nopeasti kynttilän uudelleen.

"Mutta mitä minä oikeastaan pelkään? Mikä minut panee moista ajattelemaan? Minähän olen pelastettu. Kaikki on selvä. Oli olemassa enää vain yksi avonainen ovi, jonka kautta entisyyteni saattoi hyökätä elämäni kimppuun; nyt on sekin ovi kiinni muurattu, iki-ajoiaksi! Tämä Javert, joka on minua kiusannut niin pitkät ajat, tämä pelottavan tarkka urkkija, joka näytti minut paljastaneen ja joka jumaliste! minut paljastikin ja joka seurasi minua kaikkialle, tämä kamala vainukoira, joka herkeämättä nuuski jälkiäni, hän on nyt joutunut harhateille kerrassaan väärille poluille, toisille suunnille! Hän on nyt tyytyväinen, hän on jättävä minut rauhaan, hänhän on saanut kynsiinsä Jean Valjeaninsa! Kukaties lähtee hän vielä pois koko kaupungistakin! Ja kaikki tämä on tapahtunut ilman, minua! Minä en ole sormeanikaan liikuttanut! Mitä pahaa ja onnetonta siinä siis voisi olla? Jos ihmiset minut näkisivät, niin luulisivatpa he totta tosiaan minulle kummia tapahtuneen! Ja jos lopulta pahaa jollekin tapahtuu, niin siihen ei ole minulla pienintäkään syytä. Kaitselmus on kaikki niin asettanut. Se tahtoo ilmeisesti johtaa asiat juuri näin! Onko minulla oikeutta häiritä sen aikomuksia? Minne minä oikeastaan pyrin? Mihin minä haluan sekaantua? Asia ei koske minua lainkaan. Mitä! Enkö ole tyytyväinen! Mitä minulle siis pitää? Päämäärä, jonne jo niin monta vuotta olen pyrkinyt, joka on ollut öitteni ajatus ja rukousteni esine, turvallisuus, minähän olen sen juuri nyt saavuttamaisillani. Jumala niin tahtoo. Minun ei tule toimia Jumalan tahtoa vastaan. Ja miksi Jumala sitä tahtoo? Jotta minä jatkaisin sitä, mitä olen alottanut, jotta tekisin hyvää, jotta olisin kerran suurena, rohkaisevana esimerkkinä muille, jotta voitaisiin sanoa, että toimittamaani katumusparannukseen ja hyveeseen, johon olin palannut, liittyi lopultakin hiukan onnea! Enpä tosiaankaan ymmärrä, miksi pelkäsin mennä sen kunnan kirkkoherran luo, kertoa hänelle kaikki kuin rippi-isälleni ja pyytää hänen neuvoaan, sillä hän olisi

varmasti sanonut minulle aivan samaa. Se on päätetty, antakaamme asiain mennä menojojansa! Antakaamme hyvän Jumalan toimia!"

Näin puheli hän itselleen sielunsa syvyyksissä, vaappuessaan niin sanoaksemme oman kuilunsa partaalla. Hän nousi tuoliltaan ja alkoi kävellä huoneessa. — "Älkäämme ajatelko enää koko juttua!" sanoi hän. "Päätös on tehty!" — Mutta hän ei tuntenut itseään lainkaan iloiseksi.

Päinvastoin.

Yhtä vaikeata on estää ajatusta palajamasta yhä samaan asiaan kuin estää merta palajamasta rannalleen. Merimies nimittää sitä kohovedeksi; syyllinen kutsuu sitä omantunnon tuskiksi. Jumala nostattaa sielun niinkuin valtameren.

Muutamain silmänräpäysten kuluttua alotti hän jälleen, tahtoi tai ei, tämän synkeän vuoropuhelunsa, jossa hän itse puhui ja itse kuunteli, sanoen sen, mistä hän olisi mielellään ollut vaiti, kuunnellen sitä, mitä hän ei olisi lainkaan halunnut kuulla, lannistuen sen salaperäisen voiman edessä, joka sanoi hänelle: ajattele! samoin kuin se kaksituhatta vuotta sitten sanoi eräälle toiselle tuomitulle: käy!

Ennenkuin menemme etemmäksi, ja jotta meitä täydellisesti ymmärrettäisiin, teemme muutamia tarpeellisia huomautuksia.

On varmaa, että voidaan puhua itselleen; ei löydy ainuttakaan ajattelevaa olentoa, joka ei olisi sitä kokenut. Saattaapa sanoa, ett'ei teonsanassa koskaan ilmene mahtavampaa salaisuutta kuin sen kulkiessa ihmisen sisimmässä ajatuksesta tietoisuuteen ja sen palatessa tietoisuudesta ajatukseen. Vain tässä mielessä on ymmärrettävä tässä luvussa usein käytetyt sanat: *hän sanoi, hän huudahti*. Sanotaan itselleen, puhutaan itselleen, huudahdetaan itselleen, lainkaan keskeyttämättä ulkonaista äänettömyyttä. Ankara myrsky myllertää; kaikki meissä puhuu, paitsi suu. Sielun todellisuudet, vaikka eivät olekaan silmin nähtäviä eivätkä käsin kosketettavia, ovat yhtä hyvin todellisuuksia.

Hän siis kysyi itseltään, mihin tulokseen hän oli tullut. Hän tutkisteli itseään tuon "tehdyn päätöksen" suhteen. Hän tunnusti itselleen, että kaikki, mitä hän äsken oli hengessään rakennellut, oli hirvittävää, että "antaa asiain mennä menojojansa, antaa hyvän Jumalan toimia" oli suorastaan kamalaa. Antaa mennä täytäntöön tämän kohtalon ja ihmisten erehdyksen, ei estää sitä, auttaa sitä vaiti-olollaan, ei toimia mitään, se oli samaa kuin tehdä kaikki! se oli tekopyhän kunnottomuuden viimeinen aste! se oli rikos, alhainen, halpamainen, kavala, inhottava, hirveä rikos!

Ensi kerran kahdeksaan vuoteen tunsi tämä onneton mies pahan ajatuksen ja pahan teon kirpeätä makua suussaan.

Hän sylki sen inhoten pois.

Hän kuulusteli itseään edelleen. Hän kysyi ankarana itseltään mitä hän oli tarkottanut sanoessaan: "Päämääräni on saavutettu!" Hän selvitti itselleen, että hänen elämällään oli todellakin joku päämäärä. Mutta mikä päämäärä? Salatako nimeänsä? Pettäkö poliisia? Niinkö pienen asian takia oli hän tehnyt kaiken, mitä oli tehnyt? Eikö hänellä ollut sen suurempaa, sen jalompaa päämäärää? Pelastaa, ei henkilönsä, vaan sielunsa. Tulla kunnialliseksi ja hyväksi taas. Olla hurskas ja vilpitön! Eikö hän ollut juuri tätä, ja vain tätä aina tahtonut, eikö piispa ollut juuri näin käskenyt? — Sulkeako ovi menneisyydeltään? Mutta hänhän ei sitä sulkenut, suuri Jumala! Hän avasi sen jälleen tekemällä häpeällisen teon! Hänestähän tuli uudelleen varas, kaikista varkaista inhottavin! Hän varasti toiselta hengen, elämän, rauhan, sijan auringonpaisteessa! Hänestä tuli salaturhaaja! Hän tappoi, tappoi henkisesti, köyhän miehen, hän pakotti hänet kestävänsä tätä kauheata elävää kuolemaa, tätä hitaasti, mutta varmasti surmaavaa kuolemaa, jota kutsutaan rangaistusvankilaksi! Ei! päinvastoin tahtoi hän itse antautua oikeuden käsiin, pelastaa tämän miehen, jota niin hirvittävä erehdys vainosi, ottaa entisen nimensä, tulla velvollisuuttaan noudattaen kaleeriorja Jean Valjeaniksi; silloin olisi hän todellakin kuolleista noussut, silloin olisi hän ikipäiviksi sulkenut helvetin, mistä hän oli päässyt! Vaikka hän sinne näennäisesti putosikin, vapautui hän siitä todellisuudessa! Niin täytyi tehdä! Ell'ei hän sitä tekisi, ei hän olisi mitään tehnyt! Koko hänen elämänsä olisi hyödytön, koko hänen katumus-parannuksensa hukkaan mennyt, ja hänellä ei olisi muuta kuin sanoa: Mitä tässä turhia! Hän tunsi, että piispa oli hänen lähellään, että piispa sitä paremmin saattoi olla läsnä, koska hän oli kuollut, että piispa katseli häntä hellittämättä, että vast'edes tulisi pormestari Madeleine kaikkine hyveineen olemaan hänen mielestään inhottava, ja että kaleeriorja Jean Valjean olisi hänestä ihana ja puhdas. Hän tunsi, että ihmiset näkivät vain hänen naamarinsa, mutta että piispa näki hänen todelliset kasvonsa. Hän tunsi, että ihmiset näkivät elämänsä, mutta että piispa näki hänen sielunsa. Täytyi siis mennä Arrasiin, vapauttaa väärä Jean Valjean ja ilmaista oikea! Se oli kyllä uhreista suurin, voitoista tuskallisin, viimeinen noustava porras; mutta niin täytyi. Surullinen kohtalo! Vain vaipumalla häpeään ihmisten silmissä saattoi hän astua pyhyden kunniaan Jumalan edessä!

"Kas niin", sanoi hän, "tehkäämme niin! täyttäkäämme velvollisuutemme! pelastakaamme tämä mies!"

Hän lausui nämä sanat ääneen, huomaamatta itse ensinkään kovaa puhuvansa.

Hän ryhtyi tarkastamaan ja järjestämään kirjojansa. Hän heitti tuleen tukun varattomille pikku-kauppiaille asetettuja velkakirjoja. Hän kirjotti kirjeen ja sulki sen sinetillään; jos joku olisi ollut huoneessa tähän aikaan, olisi hän nähnyt sen kuoreen kirjoitetuksi: *Herra pankkiin Laffittelle, Artoisin katu, Pariisi.*

Hän otti kirjoituspöydän laatikosta kirjelaukun, joka sisälsi muutamia seteleitä ja passin, jota hän oli samana vuonna käyttänyt edusmiesvaaleissa.

Ken olisi nähnyt hänen toimittavan näitä askareitaan niin vakavana, mieltivänä ja rauhallisena, ei olisi osannut lainkaan aavistaa, mitä hänen sisässään tapahtui. Joskus vain liikkuvat hänen huulensa; toisin hetkin kohotti hän taas päänsä ja tuijotti johonkin kohtaan seinässä, aivan kuin olisi siten etsinyt valaistusta ja selvyyttä ajatuksiinsa. Saatuaan Laffitten kirjeen valmiiksi pisti hän sen taskuunsa, samoin kuin paperilaukunkin, ja alkoi taas käyskennellä edestakaisin.

Hänen mietiskelynsä pysyi yhä samoilla poluilla. Hän näki yhä velvollisuutensa tulikirjaimin kirjoitettuna säteilevän silmiensä edessä, selvänä ja väistämättömänä: — *Mene! Ilmaise itsesi! Sano oikea nimesi!*

Hänestä tuntui myös kuin liikkuisivat hänen edessään näkyvin muodoin ne kaksi ajatusta, jotka olivat tähän asti olleet hänen elämänsä ohjaajina: nimensä kätkeminen, sielunsa pyhittäminen. Ensi kerran ilmestyivät ne nyt hänen eteensä täysin selvinä, ja hän huomasi nyt erotiuksenkin niiden välillä. Hän tunnusti, että toinen näistä ajatuksista oli ehdottomasti hyvä, mutta että toinen saattoi muuttua huonoksi; että toinen tiesi uhrautumista ja toinen itsekkyyttä; että toinen sanoi: *lähimäinen*, ja toinen: *minä*; että toinen oli valosta kotoisin, toinen pimeyden perua.

Ne taistelivat, hän näki niiden taistelun. Mitä enemmän hän mielti, sitä suuremmiksi olivat ne kasvaneet hänen sielunsa silmien edessä; nyt olivat ne muuttuneet jättiläismäisiksi; ja hänestä tuntui kuin näkisi hän sisässään, siinä äärettömyydessä, josta ylempänä puhuimme, synkkyyden ja valonvälähdysten keskellä taistelevan enkelin ja pahanhengen.

Hän oli kauhun vallassa, mutta hyvä ajatus näytti voittavan.

Hän tunsu nyt elävänsä sielunsa ja kohtalonsa toista ratkaisevaa hetkeä; piispa oli merkinnyt ensimmäistä vaihetta hänen uudessa elämässään, tämä Champmathieu merkitsi toista. Suuren muuttumisen jälkeen tuli suuri koetus.

Vaan hetkiseksi vaimennut kiihkeä mieliala palasi vähitellen. Tuhannet ajatukset risteilivät hänen aivoissaan, mutta ne yhä vain vahvistivat häntä hänen päätöksessään.

Eräänä hetkenä sanoi hän itselleen, että hän ehkä otti asian liian vakavalta kannalta, että tämä Champmathieun juttu lopultakin oli hyvin turhanpäiväinen, että hän tositeossa olikin varastanut.

Hän vastasi itselleen: "Jos tämä mies on todella varastanut muutamia omenoita, seuraa siitä kuukausi vankeutta. Kaleereista ei voi olla puhettakaan. Ja kuka tietää, onko hän sentään varastanutkaan? Onko se todistettu? Jean Valjeanin nimi musertaa hänet ja tekee todistukset tarpeettomiksi. Eivätkö yleiset syyttäjät tavallisesti aina menettele näin? Hänet uskotaan varkaaksi, koska hänet tiedetään rangaistusvangiksi".

Toisena hetkenä ajatteli hän, että vaikka hän itsensä ilmaisikin, katsottaisiin ehkä hänen tekonsa sankarillisuuteen ja hänen seitsemän vuoden nuhteettomaan elämäänsä ja kaikkeen siihen, mitä hän oli tehnyt maan hyväksi, ja että hänet armahdettaisiin.

Mutta tämä otaksuma häipyi pian, ja hän hymyili katkerasti ajatellessaan, että niiden kahden frangin varastaminen Pikku-Gervaisilta merkitsisi hänet uudistettuun rikokseen vikapääksi, että tämä asia varmasti tulisi ilmi ja että hänet lain selvien määräysten mukaan tuomittaisiin pakkotyöhön.

Hän hylkäsi tämän harhaluulon, koki irrottautua yhä enemmän maasta ja etsiä lohdutusta ja voimaa muualta. Hän vakuutti itselleen, että velvollisuus oli ennen kaikkea täytettävä, ett'ei hän ehkä olisikaan onnettomampi velvollisuutensa täytettyään kuin sen petettyään, että inhottava rikos myrkyttäisi hänen arvonsa, hänen hyvän maineensa, hänen hyvät työnsä, kunnioituksen, yleisen kiintymyksen, hänen almunsa, hänen rikkautensa, hänen kansansuosionsa, hänen hyveensä, jos hän *antaisi asiain mennä menojaan* ja jäisi Montreuil-sur-Meriin. Ja minkä maun saisivatkaan kaikki nämä tähän inhottavaan rikokseen liittyvät pyhät asiat! Mutta jos hän uhrinsa täyttäisi, kohottaisi ja vahvistaisi ihana tietoisuus siitä häntä vankilassakin, kahleissa, kaularaudassa, viheriässä päähineessä, herkeämättömässä raatamisessa, armottoman häpeänkin keskellä!

Sitten pääsi hän myös selville siitä, että näin oli määrä käydä, että hänen kohtalonsa oli sellainen, että hän ei voinut muuttaa ylhäisemmän aivoituksia, että joka tapauksessa oli valittava kahden välillä: joko hyve ulospäin ja inho sisäänpäin, tai viattomuus sisäänpäin ja häpeä ulospäin.

Tällaisia synkeitä ajatuksia seulomaan ei häneltä rohkeutta puuttunut, mutta aivot väsyivät. Hän koki vasten tahtoaankin ajatella muita vähäpätöisiä asioita.

Verisuonet jyskyttivät ankarasti hänen ohimoissaan.

Yhä hän vain käyskenteli edestakaisin. Kirkon kello löi ensin puolta yötä, sitten kaupungintalon kello. Hän luki noiden kahden kellon kaksitoista lyöntiä ja vertaili niiden erilaista ääntä. Ja hän muisti nyt jokunen päivä sitten nähneensä eräällä romukauppialla myytävänä vanhan kirkonkellon, jonka laitaan oli kaiverrettu nimi: *Antoine Albin de Romainville*.

Hänen tuli kylmä. Hän teki pesään tulta. Mutta hän ei hoksannut sulkea akkunaa.

Sillävälän oli entinen hämminki ja sekamelska vallannut hänet uudestaan. Hänen täytyi aika lailla ponnistaa muistaakseen, mihin oli ennen puolen yön lyömistä ajatuksissaan ehtinyt. Viimein se onnistui.

"Niin, niin!" sanoi hän itselleen, "minähän olin päättynyt ilmaista itseni".

Ja äkkiä muistui hänen mieleensä Fantine.

"Mutta miten käy tämän tyttö raukan!" sanoi hän.

Siitä alkoi uusi taistelu.

Hänen mietiskelyihinsä yht'äkkiä ilmestynyt Fantine oli kuin jotain odottamatonta valoa levittävä säde. Hänestä tuntui kaikki muuttavan muotoaan hänen ympärillään ja hän huudahti:

"Tähän asti olenkin ajatellut vain itseäni! Omista eduistani olen yksinomaan huolehtinut! Minun tulee vaijeta tai puhua — kätkeä itseni tai pelastaa sieluni — olla halveksittava ja kunnioitettu hallitusmies tai halveksittu ja kunnioitettava kaleerijärjelmä, yhä minä, aina vain minä, yksinomaan minä! Mutta, hyvä Jumala, sehän on kaikki pelkkää itsekkäisyyttä! Pelkkää itsekkäisyyttä, vaikka vain erilaisissa muodoissa! Eikö minun tule ajatella hiukan muitakin? Vanhurskauden ensimmäinen vaatimus on, että tulee ajatella muita. Katsokaamme, tutkikaamme. Jos jätämme minut pois luvusta, unohdamme, hävitämme, mitä syntyy silloin kaikesta tästä? — Jos annan itseni ilmi! Minut vangitaan, tämä Champmathieu päästetään vapaaksi, minut viedään uudestaan kaleereille. Hyvä! Entä sitten? Mitä tapahtuu täällä? Täällähän on koko seutu, koko kaupunki minusta riippuvainen, täällä ovat tehtaat, teollisuus, työläiset, miehet, naiset, vanhukset, lapset, köyhät! Minä olen kaiken luonut, minä kaikki elätän; missä ikänä savu piipusta nousee, siinä olen minä pannut puut pesään ja lihan pataan; minä olen synnyttänyt hyvinvoinnin, liikkeen, luoton; ennen minua ei ollut

mitään; minä olen nostanut, elähyttänyt, vilkastuttanut, hedelmöittänyt, kiihdyttänyt, rikastuttanut koko seudun; kun minä poistun, poistuu yhdistävä sielu; kun minä poistun, kuolee kaikki. — Miten käy tämän naisen, joka on kärsinyt niin paljon, joka lankeemuksessaankin on niin puhdas, jonka kaikki onnettomuudet minä olen tahtomattani aiheuttanut! Miten käy lapsen, jota aijoin lähteä noutamaan ja jonka olen äidille luvannut! Eikö minun tule tehdä jotain tämän naisen hyväksi, korjatakseni sitä pahaa, minkä minä olen hänelle tuottanut? Jos minä katoan, mitä tapahtuu? Äiti kuolee. Lapsesta tulee mitä tahansa. Niin käy, jos minä ilmaisen itseni. — Mutta ell'en minä ilmaise itseäni? Niin, ell'en minä ilmaise itseäni?"

Tehtyään itselleen tämän kysymyksen pysähtyi hän; hän ikäänkuin epäröi ja vapisi hetken; mutta sitä ei kestänyt kauvan ja hän vastasi itselleen tyynesti:

"No niin, tämä mies joutuu siis kaleereille. Se on totta. Mutta mitä hitossa! Hänhän on varastanut! Sanoinpa mitä tahansa, väitinpä, ett'ei hän ole varastanut! Jos minä jään tänne, niin jatkan tietysti alotettua työtäni. Kymmenessä vuodessa ansaitsen kymmenen miljoonaa, minä hajotan ne yli koko maan, minulla ei ole mitään itselläni, mitä se minua hyödyttää? Enhän tee sitä omaksi hyväkseni! Kaikkein hyvinvointi kasvaa, teollisuus elpyy ja edistyy, tehtaita ja liikelaitoksia syntyy yhä uusia ja uusia, perheet, sadat perheet, tuhannet perheet ovat onnellisia! Seutu kansottuu; syntyy kyllä sinne, missä ennen oli vain jokunen maatila, syntyy maatiloja sinne, missä ennen ei ollut mitään; kurjuus häviää, ja kurjuuden mukana häviävät huonot tavat, haureus, varkaus, murhat, kaikki paheet, kaikki rikokset? Ja tämä äiti voi kasvattaa tyttärensä ihmiseksi! Ja koko suuri seutu tulee varakkaaksi ja hyväksi! Olin hullu, olin päätön, olenko tosiaankin luvannut ilmaista itseni? Täytyy toki ottaa kaikki asianhaarat huomionsa eikä kiirehtiä turhan päiten. Mitä! Minä olisin vaan halunnut näytellä suurta, jalomielistä — näytelmää tämä sentään onkin! — minä olisin ajatellut vain itseäni, yksinomaan itseäni! Mitä? Pitäisikö kokonaisen paikkakunnan joutuman perikatoon sen takia, että voitaisiin ehkä hiukan liian ankarasta, mutta itse asiassa oikeutetusta rangaistuksesta pelastaa muuan varas, muuan puolihullu! Pitäisikö sen takia kurjan vaimoraukan menehtymän sairashuoneeseen, kurjan pikku tyttösen kuoleman kadulle kuin koiran! Sehän on kauheata! Eikä äiti saisi nähdäkään lastansa! Eikä lapsi tulisi tuntemaan äitiään! Ja kaikki tämä tuon vanhan omenanvarkaan, konnan takia, joka aivan varmasti on ansainnut kaleerit jostain muusta syystä, vaikk'eikaan tästä! Kauniita omantunnonpääilyjä todellakin, jotka pelastavat syyllisen ja uhraavat viattomat, jotka pelastavat vanhan maankiertäjän, — jolla kaiken lopuksi on enää vain muutamia vuosia ellettävänä ja joka tuskin tuntisi itseään onnettommaksi kaleereilla kuin kurjassa hökkelissäänkään — ja uhraavat kokonaisen seudun väestön, äidit, naiset, lapset! Tuon pienen Cosette-raukankin,

jolla on vain minut maailmassa ja joka ehkä tälläkin hetkellä värisee aivan sinisenä vilusta Thénardierein luolassa! Ovat nekin roistoja, ne Thénardierit! Minä pettäisin velvollisuuteni kaikkia näitä avuttomia olentoja kohtaan! Minä menisin antamaan itseni ilmi! Minä tekisin todellakin tämän käsittämättömän tyhmyyden! Katsokaamme asiaa pahimmalta puolen. Otaksukaamme, että minä tässä todellakin tekisin omalta kannaltani huonon teon ja että omatuntoni minua siitä kerran soimaisi, niin silloinhan minä muiden hyvän takia kestäisin nämä nuhteet, jotka vaivaavat vain minua, tämän huonon teon, joka vain minun sieluani koskee, ja sehän olisikin juuri uhrautumista, sehän olisikin juuri hyvettä".

Hän nousi kävelemään. Tällä kertaa luuli hän olevansa tyytyväinen.

Jalokivet löytyvät vain maan synkistä uumenista; totuudet löytyvät vain ajatuksen huimaavista syvyyksistä. Hänestä tuntui kuin olisi hän nyt, laskeuduttuaan näihin syvyyksiin, harhailtuaan kauvan kaikkein synkeimmissä sopukoissa, vihdoinkin löytänyt yhden tällaisen jalokiven, yhden tällaisen totuuden, ja hänestä tuntui kuin pitäisi hän sitä kädessään; ja hän katseli sitä hämmästyen ja ihastuen.

"Niin", ajatteli hän, "niin se on! Olen osunut oikeaan. Olen päässyt ratkaisuun. Täytyyhän sitä lopultakin tulla johonkin varmuuteen. Olen tehnyt päätökseni. Antakaamme asiain mennä menojaan! Älkäämme enää horjuko, älkäämme enää väistykö. Se on kaikkein eduksi, eikä minun. Olen Madeleine, minä jään Madeleineksi. Hukka sille, joka on Jean Valjean! Minä en ole enää hän. Minä en tunne sitä miestä, minä en tiedä kuka hän on; jos joku sattuu tällä hetkellä olemaan Jean Valjean, niin pitäköön itsestään huolen! Asia ei koske minua. Se on kovan onnen nimi, se leijailee yössä, se pysähtyy, se putoaa jonkun päähän, sen pahempi sille, jonka päähän se putoaa!"

Hän katsahti pieneen takan otsalla olevaan peiliin ja virkahti:

"Katsohan vaan! Tuo päätös on minua helpottanut aika lailla! Olen aivan toisen näköinen".

Hän astui vielä muutaman kierroksen ja pysähtyi sitten äkkiä:

"Rohkeutta!" sanoi hän. "Ei pidä peljätä mitään tehdystä päätöksestä johtuvia seurauksia. Niitä on vielä siteitä, jotka kiinnittävät minut tähän Jean Valjeaniin. Ne täytyy katkaista! Tässä huoneessa löytyy esineitä, jotka voisivat minua syyttää, mykkiä esineitä, jotka voisivat kerran todistaa. Se on sanottu, niiden täytyy kaikkien kadota".

Hän kaivoi taskustaan kukkaron ja otti siitä pienen avaimen.

Hän pisti tämän avaimen lukkoon, jonka reikää tuskin erotti seinäpaperien synkkävärysten kuvioden keskeltä. Avautui jonkunlainen seinän nurkkaukseen ja muurin väliin laitettu salalaatikko. Tässä salalaatikossa näkyi vain muutamia vaaterääsyjä, sininen mekko, vanhat housut, vanha matkalaukku ja vahva molemmista päistään raudotettu ryhmysauva. Ne, jotka olivat lokakuussa 1815 nähneet Jean Valjeanin kulkevan Dignen läpi, olisivat helposti tunteneet koko tämän kurjan vaatetuksen.

Hän oli säilyttänyt niitä samoin kuin hän oli säilyttänyt hopeaisia kynttilänjalkoja, muistaakseen aina vaihdekohtansa. Ne esineet hän piilotti, mitkä olivat vankilasta peräisin, mutta kynttilänjalat, jotka hän oli piispalta saanut, piti hän näkyvillä.

Hän loi aran katseen oveen päin, aivan kuin olisi hän peljännyt sen avautuvan suljetusta säpistä huolimatta; sitten sieppasi hän nopeasti, heittämättä silmäystäkään näihin esineisiin, joita hän oli monet vuodet niin uskollisesti ja vaaraa uhmaten säilyttänyt, kaikki vaatekappaleet, sauvan, matkalaukun, ja heitti ne kaikki yht'aikaa tuleen.

Sitten sulki hän salalaatikon ja peitti erinomaisen huolellisesti sen oven suurella sohvalla, jonka työnsi sen eteen — jokseenkin tarpeeton toimenpide, koska salalaatikko nyt oli tyhjä.

Muutamien sekuntien kuluttua valaisi suuri punainen loimu huoneen ja vastapäisen muurin. Kaikki paloi. Ryhmysauva ratisi ja räiskyi ja lennätti kypeniä aina keskilattialle.

Matkalaukun palaessa kaikkine inhottavine rääsyineen tuli sieltä näkyviin jokin esine, joka kiilsi tuhkassa. Kumartumalla olisi helposti tuntenut sen hopearahaksi. Varmaankin pikku savoijilaiselta varastettu kaksifranginen.

Hän ei tulesta välittänyt, kulkihan vaan edestakaisin samaa tasaista käyntiänsä.

Äkkiä osui hänen silmiinsä kaksi hopeaista kynttilänjalkaa, joita loimu heikosti valaisi takanotsalle.

"Kas!" ajatteli hän. "Vielä piilee Jean Valjeania noissakin. Täytyy hävittää nekin".

Hän otti ne kaksi kynttilänjalkaa.

Pesässä oli vielä tarpeeksi tulta, jotta ne voi äkkiä sulattaa ja muodostaa niistä jonkunlaisen tuntemattoman hopeaharkon.

Hän kyyristyi tulen ääreen ja lämmittelihe hetkisen. Hänen tuli oikein hyvä olla. — "Suloinen lämmin!" sanoi hän.

Hän kohensi hiillosta toisella kynttilänjalalla.

Hetkinen vielä ja ne olivat tulessa.

Silloin luuli hän kuulevansa äänen huutavan sisässään:

"Jean Valjean! Jean Valjean!"

Hänen tukkansa nousi pystyyn ja hänet valtasi suuri kauhu.

"Niin, niin! Juuri sillä tavalla! Päätä toimesi!" sanoi ääni. "Täytä työsi! Hävitä kynttilänjalat! Muserra se muisto! Unhota piispa! Unhota kaikki! Hukuta tämä Champmathieu! Se on hyvin tehty. Voit olla itseesi tyytyväinen! Niin on sovittu, niin on päätetty, niin sanottu! Tuota miestä, tuota vanhusta, joka ei tiedä mitä hänestä tahdotaan, joka ei ole ehkä mitään tehnytään, viatonta, jonka kaikkiin onnettomuuksiin on sinun nimesi syynä, jota sinun nimesi rikoksena painaa, häntä pidetään sinuna, hänet tuomitaan, hän on päättävä päivänsä inhottuna ja hyljättynä! Se on mainiota! Pysy sinä vaan kunniallisena miehenä, sinä. Jää herra pormestariksi, jää kunnioitetuksi ja ylistetyksi, rikastuta kaupunki, ruoki puutteenalaiset, kasvata orvot, elä onnellisena, hyveiden kaunistamana ja ihailtuna; ja sillä välin kun sinä ilossa ja valossa liehut, sillä välin pitää toinen sinun punaista mekkoasi, sillä välin kantaa toinen sinun nimeäsi häpeässä ja laahaa sinun kahleitasi vankilassa! Niin, niin! Se on taitavasti tehty! Ah, sinä kurja!"

Hiki valui hänen otsaltaan. Hän tuijotti peljästyneenä kynttilänjalkoihin. Mutta hänen sisässään puhuva ääni ei ollut vielä lopettanut. Se jatkoi:

"Jean Valjean! Sinun ympärilläsi tulee olemaan paljon ääniä, jotka pitävät suurta melua, jotka puhuvat kovaa ja jotka sinua siunaavat, ja vain yksi ainoa, jota ei kukaan kuule ja joka sinua kiroo pimeyden-kuilussaan. Kuule siis, kunnoton! Kaikki nämä siunaukset häipyvät tielle ennenkuin taivaaseen ehtivät, ja vain tuo kirous nousee aina Jumalan luo!"

Tämä ääni, joka alussa heikkona oli noussut hänen sielunsa syvimmästä sopukasta, oli aste asteelta paisunut voimakkaaksi, hirvittäväksi, ja hän kuuli sen nyt korvaansa huutavan. Hänestä tuntui kuin olisi se lähtenyt hänestä pois ja kuin puhuisi se nyt ulkopuolella häntä. Hän luuli kuulleensa nuo viimeiset sanat niin selvästi, että hän kauhistuen katsahti ympäri huonetta.

"Onko täällä joku?" kysyi hän kovaa aivan sekapäissään.

Sitten sanoi hän nauraen mielipuolen tavoin:

"Kuinka tyhmä olenkaan! Eihän täällä voi ketään olla!"

Siellä oli kuitenkin joku; mutta se joku oli niitä, joita ei ihmissilmä näe.

Hän laski kynttilänjalat takanotsalle.

Sitten alkoi hän taas tuon yksitoikkoisen, surullisen kävelynsä, joka häiritsi alapuolella nukkuvan miehen unta ja herätti hänet joskus kokonaankin.

Tämä käveleminen helpotti, mutta samalla kiihdytti häntä. Joskus näyttää siltä kuin liikkuisimme me vaikeimpina hetkinämme kysyäksemme neuvoa kaikelta, mikä silloin voi osua vastaamme. Vähän ajan kuluttua ei hän enää tiennyt, mihin tuloksiin oli tullut.

Nyt pakeni hän yhtäläisellä kauhulla molempia päätöksiä, jotka hän aikaisemmin oli toisen toisensa jälkeen tehnyt. Molemmat ajatukset, jotka hänen elämänsä johtivat, näyttivät hänestä yhtä turmiollisilta kumpikin. — Mikä kovan onnen isku! Mikä kamala sattuma tuo, että tätä Champmathieuta pidetään hänenä! Ja nyt täytyy hänen syöksyä perikatoon juuri sen välikappaleen kautta, jonka kaitselmus näytti ensin määränneen hänen pelastukseksi!

Sitten ajatteli hän tulevaisuuttaan. Antautua oikeuden käsiin, suuri Jumala! Ilmaista itsensä! Hänet valtasi rajaton epätoivo, kun hänelle selvisi, mitä hänen oli jättäminen, mihin hänen oli meneminen. Täytyisi siis luopua tästä ihanasta, puhtaasta, kirkaasta elämästä, kaikkien arvonannosta, kunniaista, vapaudesta! Hän ei saisi enää kuljeskella kedoilla ja kentillä, hän ei kuulisi enää lintujen laulavan toukokuussa, hän ei saisi enää jakaa lahjoja pikku-lapsille! Hän ei tuntisi enää kiitollisuuden ja rakkauden lämmittämän katseen kiintyvän itseensä! Hänen täytyisi jättää tämä talo, jonka hän oli rakentanut, tämä pieni huone! Kaikki näytti hänestä niin miellyttävältä tällä hetkellä. Hän ei enää saisi lukea kirjojaan, hän ei saisi enää kirjottaa tällä pienellä valkealla pöydällä. Hänen vanha portinvartijattarensa, ainoa palvelija, mikä hänellä oli, ei toisi enää hänelle kahvia aamuisin. Suuri Jumala! Kaiken tämän sijasta työvankila, kaularauta, punainen mekko, kahleet jalkoihin, väsymys, pimeä tyrnä, kova vuode, kaikki nämä kauhut, jotka hän niin hyvin tuns! Hänen ijällään, oltuaan se, mikä hän nyt oli! Jos hän olisi edes nuori! Mutta häntä, vanhusta sinuttelee kuka haluaa, vanginvartija kopeloi hänen taskunsa, työnjohtaja sivaltaa häntä kepillään! Jalat paljaina raudotetuissa kengissä! Hänen täytyy aamuin ja illoin ojentaa jalkansa tarkastusmiehelle, joka vasaroineen koettelee rautarenkaan kestävyyttä! Hänen täytyy kestää vierasten uteliaat kysymykset, joihin varmasti tullaan vastaamaan: *Tämä tässä on se kuuluisa Jean Valjean, joka on ollut pormestarina Montreuil-sur-Merissä!* Illalla täytyy hänen hikeä valuen, väsymyksen murtamana, viheriä päähine silmille vedettynä nousta vierustoveri rinnallaan vartijan piiskan paukuksessa uivan

vankilan tikapuurappuja ylös! Oi mikä kurjuus! Voiko siis kohtalokin olla pahansuopa niinkuin järkevä olento, voiko se muuttua säälimättömäksi niinkuin ihmissydän!

Miten hän taisteliakaan, yhä uudestaan ja uudestaan joutui hän tuskallisen epäröimisen valtaan, joka hellittämättä nousi hänen ajatuksiinsa: Jäädäkö paratiisiin ja tulla siellä paholaiseksi! Astuako helvettiin ja tulla siellä enkeliksi!

Mitä tehdä, suuri Jumala! mitä tehdä!

Myrsky, jonka käsistä hän niin suurella vaivalla oli juuri päässyt, puhkesi uudestaan raivoomaan hänen sielussaan. Hänen ajatuksensa alkoivat taas mennä sekaisin. Ne muuttuivat omituisen tylsiksi ja tajuttomiksi, niinkuin aina tapahtuu ahdistavan epätoivon hetkinä. Romainvillen nimi palasi herkeämättä hänen mieleensä, samoin kaksi laulunsäettä, jotka hän oli joskus sattunut kuulemaan. Hän muisti, että Romainville on muuan pieni metsikkö Pariisin lähellä, mistä rakastuneet käyvät etsimässä sireeninkukkia huhtikuussa.

Hän horjui ruumiillisesti niinkuin hän horjui henkisesti. Hän käveli kuin omiin hoteihinsa jätetty pieni lapsi.

Toisin hetkin koki hän taas taistella väsymystä vastaan ja koota ajatuksensa. Hän yritti viimeisen, ratkaisevan kerran selvittää itselleen ongelmaa, jonka eteen hän oli menehtyneenä vaipunut. Ilmaistako itsensä? Vaietako? Hänen ei onnistunut nähdä mitään varmasti. Kaikki mietiskelyn luomat hämärät ajatusmuodot häilyivät ja värisivät, kunnes hävisivät toinen toisensa jälkeen sumuun. — Mutta sen hän tunsi, että tekipä hän päätöksen millaisen tahansa, täytyi hänestä välttämättömästi, väistämättömästi jotain kuolla; hän tunsi, että hauta häntä odotti niin oikealla kuin vasemmallakin; hän tunsi nyt kamppailevansa kuoleman kanssa; hänen tuli vain valita joko onnensa kuolema tai hyveittensä kuolema.

Entinen häilyväisyys ja epäröiminen olivat vallanneet hänet uudestaan.

Hän ei ollut sen pitemmällä kuin alussakaan.

Näin kamppaili tuskissaan tämä onneton sielu. Kahdeksantoista sataa vuotta ennen tätä kohtalon vainoomaa miestä oli muuan salaperäinen olento, johon ihmiskunnan kaikki hyveet ja kaikki kärsimykset olivat yhtyneet, öljypuiden värjyessä äärettömyyden rajujen tuulten puhalluksesta, kauvan aikaa torjunut luotaan katkerata kalkkia, josta keskellä tähdin kimaltelevaa avaruutta näytti vuotavan kuolemaa ja pimeyttä.

4.

Millaisiin muotoihin kärsimys voi pukeutua ihmisen nukkuessa.

Kello löi kolmea aamulla; viisi tuntia oli hän jo näin melkein herkeämättä kävellyt, kun hän vihdoin vaipui nojatuoliinsa.

Hän nukkui siihen ja näki unta.

Tämä uni liittyi varsinaisesti vain kaameudellaan ja synkkyydellään siihen tilaan, jossa hän oli, mutta se teki kuitenkin häneen valtavan vaikutuksen. Tämä kamala uni järkytti niin hänen mieltänsä, että hän perästä päin pani sen paperille. Se on yksi niitä harvoja kirjoituksia, joita on hänen kädestään jälkimaailmalle säilynyt. Luulemme velvollisuudeksemme jäljentää sen tähän sanasta sanaan.

Millainen tämä uni olikaan, tämän yön kuvaus olisi epätäydellinen, jos jättäisimme sen esittämättä. Se on sairaan sielun synkkää harhailua.

Sen käärelehdelle oli kirjoitettu sanat: *Uni, jonka näin silloin yöllä.*

Se kuuluu seuraavasti:

"Olin kedolla. Suurella, surullisella kedolla, missä ei ruohoa kasvanut. Minusta tuntui kuin ei olisi oikein päivä eikä yö.

"Minä kävelin veljeni kanssa, lapsuusvuosieni veljen kanssa, veljen, josta minun tulee sanoa, ett'en häntä koskaan ajattele ja jota tuskin enää muistan.

"Me puhelimme keskenämme ja kohtasimme kulkijoita. Me haastelimme eräästä naapurinvaimosta, jonka olimme muinoisin tunteneet ja joka siitä ajasta asti, kun oli joutunut asumaan sen kadun varrelle, työskenteli aina avonaisen akkunan ääressä. Siinä jutellessamme tuli meille kylmä tuon avatun akkunan takia.

"Kedolla ei kasvanut yhtään puuta.

"Näimme miehen, joka kulki läheltä ohitsemme. Se oli aivan alaston mies, tuhkanharmaa, tuhkanharmaan hevosen selässä. Miehellä ei ollut hivuksia; hänen pääkallonsa näkyi ja suonet hänen pääkallossaan. Hän piti kädessään raippaa, joka oli notkea kuin viinipuun vesa ja raskas kuin rautakanki. Tämä ratsumies kulki ohitsemme eikä sanonut meille sanaakaan.

"Veljeni puhui minulle: Menkäämme rotkoteitä.

"Oli rotkotie, missä ei näkynyt ainuttakaan pensasta eikä sammalmätästä. Kaikki kantoi mullan väriä, taivaskin. Kuljettuani muutamia askeleita, en saanut enää vastausta kysymyksiini. Huomasin, ett'ei veljeni ollut enää mukanaani.

"Astuin erääseen kylään, jonka näin edessäni. Ajattelin, että se mahtoi olla Romainvillen kylä (miksi Romainvillen?)[62]

"Ensimmäinen katu, jolle jouduin, oli autio. Poikkesin seuraavalle kadulle. Molempien katujen kulmauksessa seiso i mies nojallaan seinää vasten. Sano i tälle miehelle: 'Mitä seutua tämä on? Missä olen?' Mies ei vastannut. Näin erään talon oven olevan auki; astuin sinne sisään.

"Ensimmäinen huone oli autio. Menin seuraavaan. Tämän huoneen oven takana seiso i mies nojallaan seinää vasten. Kysyin tältä mieheltä: 'Kenen on tämä talo? Missä olen?' Mies ei vastannut.

"Talossa oli puutarha. Astuin ulos talosta ja menin siihen puutarhaan. Puutarha oli autio. Ensimmäisen puun takana näin miehen seisovan. Sano i tälle miehelle: 'Mikä puutarha tämä on? Missä olen?' Mies ei vastannut.

"Harhailin kylässä ja huomasinkin, että se oli kaupunki. Kaikki kadut olivat autiot, kaikki ovet olivat auki. Ei ainuttakaan elävää olentoa näkynyt kaduilla, ei ketään kulkenut huoneissa, ei ketään kävellyt puutarhoissa. Mutta jokaisessa nurkassa, jokaisen oven takana, jokaisen puun vieressä seiso i mies, joka ei vastannut. Niitä näkyi vain yksi samalla kertaa. Nämä miehet katselivat minun kulkuani.

"Poistu i kaupungista ja aloin kävellä ketoja pitkin.

"Hetkisen kuluttua katsahdin taakseni ja näin suuren joukon seuraavan perässäni. Tunsin tuon joukon niiksi miehiksi, jotka olin tavannut kaupungissa. Heidän päänsä olivat oudot ja kummalliset. He eivät näyttäneet kiirehtivän ja kuitenkin kulkivat he nopeammin kuin minä. Ei risaustakaan kuulunut heidän astuessaan. Silmänräpäyksessä ehätti tämä joukko minut ja kokoontui ympärilleni. Näiden miesten kasvoissa oli mullan väri.

"Silloin sano i se ensimmäinen, jonka olin nähnyt kaupunkiin astuessani ja jolle olin tehnyt kysymyksiäni: 'Minne Te menette? Ettekö tiedä, että Te olette jo aikoja sitten ollut kuollut?'

"Avasin suuni vastatakseni, mutta huomasin samassa, ett'ei ketään ollut lähettyvilläni".

Hän heräsi. Häntä paleli. Aamun kylmä viima heitteli saranoillaan auki jääneen akkunan puoliskoita. Tuli oli sammunut. Kynttilä teki loppuaan. Yö oli yhä pilkkopimeä.

Hän nousi, hän meni akkunan ääreen. Ei vielä kään yhtään tähteä taivaalla.

Akkunasta näky i talon piha ja katu. Äkkiä kuului kova, töksähtelevä kumina, joka järisytti maata ja joka sai hänet luomaan katseensa alaspäin.

Hän näki allaan kaksi punaista tähteä, joiden säteet pitenevät ja lyhenivät omituisesti pimeässä.

Hänen ajatuksensa olivat vielä puolittain äskeisen unen lumoissa.

"Kas vaan!" ajatteli hän, "ei näy tähtiä taivaalla. Ne ovatkin nyt muuttaneet maahan".

Mutta hämmennys hälveni, yhä jatkuva kumina sai hänet täydellisesti valveilleen, ja hän huomasi tarkemmin katsoessaan nuo kaksi tähteä ajoneuvojen lyhdyiksi. Niiden valossa saattoi hän erottaa ajoneuvojen muodonkin. Ne olivat pienet keveät rattaat, joita veti soma valkea hevonen. Kumina, jonka hän oli kuullut, oli johtunut hevosen kavioiden kopseesta katukiviytystä vastaan.

"Mitähän nuo rattaat?" ajatteli hän. "Kukahen on jo näin aikaisin liikkeellä?"

Samassa kopahutettiin hiljaa hänen huoneensa ovelle.

Hän vavahti kautta koko ruumiin ja huusi pelottavalla äänellä:

"Kuka siellä?"

"Minä vaan, herra pormestari".

Hän tunsu vanhan portinvartijattarensa äänen.

"No mitä nyt sitten?" kysyi hän.

"Herra pormestari, kello on kohta viisi".

"Mitä se minuun kuuluu?"

"Herra pormestari, ne rattaathan ne vaan".

"Mitkä rattaat?"

"Ne pikku-rattaat vaan".

"Mitkä pikku-rattaat?"

"Eikö herra pormestari ole käskenyt pikku-rattaita?"

"En", sanoi hän.

"Ajaja vaan sanoi hakevansa herra pormestaria".

"Mikä ajaja?"

"Herra Scaufflairen mies".

"Herra Scaufflairen?"

Tämä nimi säikäytti hänet niinkuin olisi salama välähtänyt aivan hänen silmiensä editse.

"Ahaa, niin, niin!" jatkoi hän, "herra Scaufflairen".

Jos eukko olisi nähnyt hänet tällä hetkellä, olisi hän kauhistunut.

Vallitsi hetkisen äänettömyys. Hän tuijotti sekapäisen tavoin kynttilän liekkiin, kokosi sydämen ympäriltä polttavaa vahaa ja pyöritteli sitä palloiksi sormillaan. Eukko odotti. Lopulta rohkaisi he hän jälleen ja korotti äänensä:

"Herra pormestari, mitä minun pitää vastata?"

"Sanokaa että hyvä on ja että minä tulen kohta alas".